

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Медичний факультет

Кафедра корекційної освіти

**ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З ДОШКІЛЬНИКАМИ ІЗ ЗНМ ІІІ
РІВНЯ**

Кваліфікаційна робота (проект)

ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу

Спеціальності 016 Спеціальна освіта

Освітньо-професійної програми

«Спеціальна освіта»

Мовлян Оксана

Керівник: к.п.н., доцент Глущенко І.І.

Рецензент: к.м.н., доцент Коньков

А.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	2
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ...	6
1.1. Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) як психолого- педагогічна проблема.....	6
1.2. Розвиток лексико- граматичної сторони мовлення у дошкільників.....	13
1.3. Причини виникнення загального недорозвитку мовлення.....	34
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДИК ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ.....	41
2.1. Обґрунтування та аналіз сучасних методик дослідження усного мовлення дітей дошкільного віку.....	41
2.2. Вивчення лексичної та граматичної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	45
РОЗДІЛ 3 КОРЕКЦІНО – РОЗВИВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	52
3.1. Особливості корекційно – розвивального навчання.....	52
3.2. Зміст корекційно –розвивальної програми для дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ.....	63
Висновки.....	76
Список використаних джерел.....	78

ВСТУП

Проблеми профілактики, діагностики та корекції порушень у дітей різних вікових груп при загальному недорозвитку мовлення висвітлені у численних дослідженнях вітчизняних вчених Т.Б. Філічова, Г.В. Чіркїна, В.А. Ястребова, Т.В. Туманова, Н.С. Жукова, О.М. Мастюкова, Т.А. Ткаченко, Н.А. Чевельова, Є. Соботович, Л. Андрусишин, Л. Бартенєва, Л. Трофименко, та багато інших.

За визначенням багатьох сучасних дослідників, однією з найпоширеніших патології психофізичного розвитку серед дітей дошкільного віку з вадами мовлення дошкільного віку є загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ), специфіка якого полягає в системному порушенні всіх сторін і форм мовлення. При цьому найсуттєвіші недоліки виявляються під час засвоєння і використання дітьми з мовленнєвими вадами на практичному рівні лексики та граматики рідної мови [5, 7, 9, 14, 20, 22, та ін.].

На думку сучасних дослідників, розвиток мовлення усного мовлення, включаючи вміння чітко вимовляти фонемі, розрізняти їх, володіти з вадами мовлення артикуляційним апаратом, правильно будувати речення і т.п. - одна із найголовніших проблем, які постають перед дошкільним спеціалізованим закладом.

Як відомо, надзвичайно важливим для формування лексичної та граматичної сторін мовлення є п'ятий рік життя, коли розвиток дитини відбувається особливо інтенсивно. Але, водночас, мовленнєва функціональна система в цей період є досить чутливою до різноманітних патологічних факторів, які негативно впливають на її формування як у кількісному, так і в якісному плані, спричиняючи вторинні вади у пізнавальній, комунікативній і навчальній діяльності дітей дошкільного віку з вадами мовлення.

За визначенням Р. Лаллаєвої, необхідний обсяг допомоги дитині – логопату залежить від характеру вади лексико-граматичної категорії мовлення. Частина порушень цієї сторони мовлення зникає з віком, деякі зникають при незначній допомозі логопед - дефектолога в роботі з батьками, а значна частина порушень потребує виправлень лише в спеціальних дошкільних закладах.

Органами освіти та охорони здоров'я проводиться організаційно-методична робота, спрямована на виявлення й облік дітей дошкільного віку з вадами мовлення ясельного, дошкільного і шкільного віку, які потребують спеціального навчання і корекції. Цей відсоток дітей дошкільного віку з вадами мовлення не втішає – з кожним роком все більше і більше дітей дошкільного віку з вадами мовлення потребують допомоги логопед – дефектолога [13].

Тому вивчення логопед - дефектології є важливим для всіх працівників дитячих, а особливо дошкільних установ. Значний відсоток мовленнєвих порушень виявляється в дошкільному віці, тому цей вік є сензитивним періодом розвитку мовлення та когнітивних процесів. Своєчасне виявлення мовленнєвих порушень сприяє більше швидкому їх усуненню, попереджає негативний вплив мовленнєвих розладів на формування особи з проблемами мовленнєвості і на весь психічний розвиток дитини.

Таким чином, усе вищезазначене свідчить про необхідність проведення комплексного вивчення стану мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ середнього дошкільного віку, виявлення відхилень у формуванні лексико-граматичної сторони мовлення та розробки на цій основі нового змісту корекційного навчання.

Правильне мовлення – один з показників готовності дитини до навчання в школі, запорука успішного засвоєння грамоти, письма і читання, адже діти з вадами мовлення, страждаючи недорозвитком

мовленнєвої діяльності, являються потенційними дизграфіками та дизлексиками (діти з вадами мовлення з вадами письма і читання).

Об’єкт дослідження – мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку і загальним недорозвитком мовлення III рівня (ЗНМ) III рівня.

Предмет дослідження – зміст і методика корекційної роботи з розвитку лексичної і граматичної сторін мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення середнього дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

Мета дослідження: розглянути та проаналізувати зміст і методику корекційно-попереджувального та розвивального навчання, спрямованого на формування лексичної і граматичної сторін мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення середнього дошкільного віку з урахуванням структури мовленнєвої діяльності та психологічних механізмів мовлення.

Для реалізації поставленої мети і перевірки гіпотези було окреслено наступні **завдання:**

1. Проаналізувати й узагальнити науково-теоретичні дані про онтогенез і дизонтогенез лексико-граматичної сторони мовлення дітей дошкільного віку з вадами мовлення середнього дошкільного віку із ЗНМ та визначити психологічні механізми формування мовлення.

2. Проаналізувати методику дослідження стан сформованості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення середнього дошкільного віку із ЗНМ

3. Визначити зміст і методику корекційного – розвивального навчання спрямованого на розвиток лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ середнього дошкільного віку.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, узагальнення даних психолінгвістичної, психолого-педагогічної, лінгвістичної, методичної літератури;

- емпіричні: спостереження за мовленнєвим розвитком дошкільників;

- статистичні: кількісна та якісна обробка результатів обстеження та навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення.

Теоретична значущість роботи: результати дослідження дозволяють уточнити наукові уявлення про механізми формування лексико-граматичної сторони мовлення, закономірності, напрямки й педагогічні умови правильного формування мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення із середнього дошкільного віку із ЗНМ.

Структура роботи: робота складається із вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) як психолого-педагогічна проблема

На думку науковців специфічна психологічна діяльність людини, спрямована на використання засвоєної мови з метою комунікації - це є *мовленнєва діяльність* [1, 12].

Для того щоб мати можливість мовленнєвій комунікації людина повинна опанувати лексичну і граматичну сторони мовлення, тобто оволодіти лінгвістичними компонентами, або мовною компетенцією, яка досягається системою практичних занять.

- системою фонологічних узагальнень;
- семантикою мовних знаків;
- закономірностями їх парадигматичної і синтагматичної організації.

Єднання дій і операцій, які забезпечують використання мови у процесі сприймання або породження усних і письмових мовних висловлювань – це є *комунікативний компонент мовленнєвої діяльності, або комунікативна компетенція*. [11].

Для мовленнєвої діяльності потрібні обидва компоненти. З одного боку, на думку Коваленко Б.І., для правильного спілкування треба оволодіти певними мовними навичками. Оволодіння малечою складної системи мовних знаків і правил їх сполучуваності в мові відбувається тільки завдяки розумінню мовлення та пристосування своїх власних висловлювань до правильного мовлення дорослих. [15].

Дані компоненти мовленнєвої діяльності проходять в онтогенезі складне становлення і розвиток. Складні психологічні утворення, відповідальні за формування та функціонування мовленнєвої діяльності.

Механізми, що обумовлюють не тільки мовленнєві, але і інші види психічної діяльності людини називають загальнофункціональними механізмами.

Пізнавальні процеси :

1. Пам'ять.
2. Увага.
3. Мислення .

Ці механізми потрібні для оволодіння семантикою мовних знаків , а також процесом прийому та передачі мовної інформації [19].

Мислення займає особливу роль в цих пізнавальних процесах, таку думку має Лалаєва Р.М., всі значення, потребують певного рівня узагальнень, мислення відіграє важливу роль у запам'ятовуванні і використанні мовних знаків, особливо їхньої семантики. На думку Матрюкова Є.М. повинне бути складне лексичне значення мовного знака, воно повинно мати багато відтінків значення лексичне значення повинно бути більш абстрактним, лише при таких умовах ми отримаємо вищий стан його узагальненості, що відбудеться за участі таких розумових операцій, як аналіз, синтез, утворення за аналогією, перенос, О.М.Шахнарович вважає що оволодіння мовою у дитини відбувається при дії таких розумових операцій:

1. Аналіз
2. Синтез
3. Утворення за аналогією
4. Перенос
5. Генералізація [15].

В процесі засвоєння мови, і в діяльності її використання велику роль відіграє *увага*, як загальнофункціональний механізм мовленнєвої діяльності . Для забезпечення підвищення рівня інтелектуальної активності людини їй необхідна *увага* , що забезпечує і надає необхідний стан зосередженості і спрямованості свідомості. *Увага* - це засіб протікання

всіх пізнавальних процесів: пам'яті, мислення, сприймання. Увага сприяє розвитку і функціонуванню як мовленнєвої діяльності в цілому, так і окремих її складових [17].

Пам'ять, як загальнофункціональний механізм, буває оперативною і довготривалою.

На думку вчених *короткочасна* пам'ять забезпечує утримання складної багатоопераційної структури мовних дій: їхніх алгоритмів, відношень між головними і залежними компонентами речення, смислової програми висловлювання тощо [2, 3,9,15].

Довготривала пам'ять забезпечує запам'ятовування, збереження і відтворення мовних знаків, їхніх значень, практичних правил їх сполучуваності в мові, що зумовлює використання названої психічної функції у структурі різних дій мовленнєвої діяльності.

Для набуття мовносприймальної та мовнопороджувальної ланки мовленнєвої діяльності нам необхідні *Специфічні мовленнєві механізми такі як* аналітико-синтетична діяльність слухового та мовнорухового аналізаторів, симультанний та сукцесивний аналіз і синтез [19].

Прийом мовних сигналів, які мають акустичні властивості надає *Мовносприймальна ланка*. Відбувається перекодування характеристик: фізичних, акустичних, в узагальнені фонемаотипи, що створило необхідну психофізіологічну основу для розуміння мовлення.

Перекодування змісту висловлювання в артикуляційну або графічну моторну реалізацію забезпечує мовнопороджувальна ланка мовленнєвої діяльності. У дітей, з вадами мовлення, дошкільного віку до виникнення первинних вад мовленнєвого розвитку призводить недостатній розвиток психологічних механізмів. *Сенсорна або моторна алалія* - вади в віці специфічних мовленнєвих механізмів, які пов'язані з діяльністю мовнорухового і мовнослухового аналізаторів, що спричиняють виникнення первинного недорозвинення мовлення.

Різні затримки мовленнєвого розвитку, або ж недорозвитку мовлення, не пов'язані з ураженням специфічних мовленнєвих механізмів, такі як недорозвиток мовлення при розумовій відсталості, затримці психічного розвитку тощо лежать в основі недоліків загальнофункціональних механізмів, насамперед пізнавальних процесів: мислення, уваги, пам'яті.

При порушенні специфічних і загальнофункціональних мовленнєвих механізмів може з'явитись недорозвиток мовлення, така думка Меццякова А. І. На думку Дьячкової А.Л. загальним недорозвитком мовлення у дефектології називають дві форми патології мовлення, незважаючи на різний патогенез і етіологію .

Мовленнєва аномалія, при якій порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи ось що є, на думку Міссуловін Л.Я., загальним недорозвитком мовлення [6, 45].

Р.Є.Левіна яка зробила дослідження системного аналізу мовленнєвих порушень і виділила не тільки різні, але і пов'язані між собою відхилення у формуванні “усіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться як до фонемаової, так і смислової сторін мовлення”. Визначення “загальний недорозвиток мовлення”, щодо дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, вперше з'явилося на основі досліджень Р.Є.Левіної. Левіна зазначила: “При загальному недорозвитку мовлення відзначається пізніша його поява, обмежений запас слів, аграматизм, дефекти вимови і фонемоутворення” . При складних формах дитячої мовленнєвої патології: алалії, афазії, дизартрії, ринолалії спостерігається ЗНМ . Несформованість або розлад психологічних і фізіологічних механізмів мовлення на ранніх етапах онтогенезу призводить до мовленнєвих вад у дітей дошкільного віку

Відсутність мовлення або розгорнуте фразове мовлення, з вираженими елементами лексико-граматичного і фонетико-фонематичного

недорозвинення - ось різні прояви мовленнєвого недорозвитку у дошкільників – логопатів, таку думку має Нейман Л.Б.

Загальний недорозвиток мовлення, на думку багатьох вчених, характеризує тільки симптомологічний стан вади мовленнєвої діяльності, до того ж у багатьох випадках при данному порушенні має місце не тільки недорозвинення, але і системний розлад мовлення. Р.Є.Левіною умовно виділено три рівні загального недорозвитку мовлення, залежно від ступеня прояву дефекту.

1.ЗНМ у дітей дошкільного віку з вадами мовлення, з нормою розвитку. В їх мові присутні мовленні фонемаокомплекси та фонемонаслідування, найчастіше незрозумілі оточуючим, діти доповнюють мову жестами. В цих дітей слова можуть мати спотворену складову структуру. Діти з вадами мовлення можуть користуватися окремими загальноживаними словами. Дітей з вадами мовлення майже цілком не розуміють значень граматично змінених слів, морфологічні елементи мови для вираження граматичних значень у цих дітей можуть бути відсутні. У дітей – логопатів з нормою розвитку замалий активний словник, а ось пасивний словник значно ширший. Про дітей дошкільного віку з вадами мовлення говорять: “Усе розуміє, але нічого не може сказати” [34].

2. Діти дошкільного віку з вадами мовлення загальний недорозвиток мовлення яких більш з високою мовленнєвою активністю. В них є наявне фразове мовлення, хоча і фонетично, і граматично воно є спотвореним. У цієї групи дітей – логопатів малий словниковий запас, у дітей з мовленнєвими вадами цієї групи в мові переважають іменники, окремі дієслова, вкрай обмежена кількість прикметників, діти - логопати цієї групи не використовують у мовленні багатьох назв, навички словотворення практично відсутні. Діти – логопати цієї групи замінюють слова іншими, простішими для вимови і близькими за значенням. Діти – логопати цієї групи допускають грубі помилки щодо використання

багатьох граматичних форм, фонетична сторона мовлення істотно порушена: страждає фонемаовимова багатьох груп фонем, відзначаються нестійкі і нечіткі артикуляції наявних фонем, присутні недоліки фонематичного сприймання, не сформовані фонематичні уявлення. У дітей дошкільного віку з вадами мовлення із другим рівнем ЗНМ є вади складової структури слова, що зумовлено низьким рівнем фонематичних і артикуляційних можливостей дитини - логопата [54, 55].

3. Діти з вадами мовлення, загального недорозвитку мовлення які мають розгорнуте фразове мовлення з певними недоліками у засвоєнні лексико-граматичної і фонетико-фонематичної систем. Збільшення кількості слів поповнює мовленнєвий запас у дітей дошкільного віку, з вадами мовлення ми навчаємо дітей - логопатів словам, що означають назви предметів, явищ, якостей, властивостей, відносин, дій. Ж . І. Шифр попереджує що кількість слів з абстрактним значенням в мову дитини треба вводити поступово.

Помилки словотворення і словозміни ці проблеми властиві дітям - логопатам з III рівнем ЗНМ, у цих дітей- логопатів морфологічний аналіз є недостатньо сформованим. Вони не вміють вільно оперувати морфологічними одиницями, зазнають труднощів в утворенні іменників за допомогою суфіксів, дієслів за допомогою префіксів, відіменникових прикметників, відхилення в засвоєнні і вживанні граматичних засобів мови, труднощі розуміння складних логіко-граматичних конструкцій. При швидкій вимові з являються помилки у граматичних змінах слів і їх узгодженні в реченні, є помилки при вимові простих і складних прийменників.

Монологічне мовлення проявляється в різних формах які ускладнюють розвиток лексики, граматики, фонемаовимови. На думку Смірнова А.Н. діти з вадами мовлення з III рівнем ЗНМ, при складанні розповіді за сюжетною замальовкою тільки перераховують назви

предметів, дії, такі діти під час переказу не утримують у пам'яті назви діючих осіб, пропускають окремі ланки, втрачають сюжетну лінію, тощо.

Великі вчені доводять, що нові наукові дослідження потребують постійних коректив у знаннях про причини, прояви і корекцію мовленнєвих патологій, останні дослідження мовленнєвого розвитку і його порушень удітей дошкільного віку виділено в чотири рівні мовленнєвого розвитку дитини з нормальним розвитком у межах психолінгвістичної періодизації; пропонуємо краткий опис .

1. У дітей 1 рік, 8 місяців починається лексичний і граматичний розвиток на фоні формування первинних емоційно забарвлених узагальнень. Мова дітей дошкільного віку повина бути насичена різноманітними універсальними словами. Туманова Г.А пояснює є значний відрив імпресивного словника від експресивного, тому що “мовнорухові диференціювання формуються більш уповільненими темпами, ніж слухові”].

Появою першого граматичного узагальнення предикативної функції слова у дитини, з нормою мовлення це є поява в її мові односкладових речень .[26].

2. В період з 1р. 8міс. – 2р. 2міс. збільшується активний словник дитини, з мовленнєвою нормою, відбувається оволодіння узагальнювальної функції слова та його категоріальне вживання.

Двоскладові речення з'являються в дитини в 1р. 8міс.

В 1р. 9міс. ми бачимо що в мовленні дитини , з мовленнєвою нормою, вже є трискладові речення, в вимові з являється розділення слів за частинами мови й об'єднання їх синтагматичними зв'язками.

3. В 2р. 3міс. – 4р. дитина, з мовленнєвою нормою, за допомогою граматичних засобів мови вже засвоює синтаксичні значення відношень, дитина, з мовленнєвою нормою, починає розуміти багатозначність слів.

Формування смислового різноманіття з'являється коли є можливість засвоювати контекстуально зумовлене значення слова.

Оволодіння логічними зв'язками між явищами, дітина, з мовленнєвою нормою в 5 років. На думку Коваленко Н.Б за допомогою узагальнення дітина з мовленнєвою нормою в 2р. – 2р.5 міс. повина володіти всіма граматичними формами іменників, дієслів, парадигмою числа, дієвідміни тощо, вміти формувати морфологічні системи словотворення. На думку Каше Г.А. у дітей дошкільного віку з мовленнєвою нормою в 4 роки стан морфологічної системи мовлення повинен бути досить високим, повине відбувається оволодіння всіма атиповими, маловживаними граматичними формами слів.

4. У дітей з нормою розвитку 6 - 7 років за рахунок оволодіння різними типами лексичних значень і їхньою диференціацією відбувається засвоєння дитиною з мовленнєвою нормою смислового різноманіття слова за рахунок оволодіння різними типами лексичних значень. На думку Крижановського Г.Н. , у формуванні вимови велика роль приділяється розвиткові лексичної системності, оволодіння дитиною з мовленнєвою нормою узагальнених лексичних значень слова .

1.2. Розвиток лексико- граматичної сторони мовлення у дошкільників

З точки зору Дьячкова А.Л - процес засвоєння мови це коли дітина, з мовленнєвою нормою, засвоює різні мовлиневі знаки, бо мовленнєва діяльність, на думку психолінгвістів, це одна із форм знакової діяльності.

Мовний знак ділиться на :

1. Зовнішню, матеріальну, фонемаову;
2. Внутрішню, семантичну, а оволодіння мовними знаками передбачає засвоєння цих сторін.

Ряд вчених доводять, що двигуном розвитку мовлення дитини з мовленнєвою нормою є лексичне значення мови і приділяють велике значення розширенню меж смислової сторони слова, як важливому завданню словникової роботи.

Одним із найскладніших психологічних процесів є оволодіння дитиною з мовленнєвою нормою лексичної семантики. За дослідженнями Є.А.Аркіна кількісний показник словника в онтогенезі складає: 1р. – 9 слів, 1р.5м. – 39 – 100 слів, 2р. – 200 – 400 слів, 3р.6м. – 1000 – 1110 слів, 4р. – 1600 - 1926 слів, 5р. – 2200 слів. Повне розуміння мовлення дорослих, а також можливість словесно оформити і виразити власні думки з являється в дитини з мовленнєвою нормою в роки.

Вчені довели що є наступні чинники, що зумовлюють процес розвитку лексичної сторони мовлення дошкільника з нормою розвитку та є орієнтовними критеріями оцінювання словника.

Перший чинник розвитку словника – завершення розвитку фонологічних узагальнень, результатом чого є формування константності слухового сприймання [12].

Під впливом мовлення дорослих формується мовлення дітей дошкільного віку, за допомогою слухового сприймання дітина з нормою розвитку вилучає мовні одиниці з мовлення оточуючих її людей. Спочатку *а-гу, а-гы, бу-у*, потім *мам, амм, пль*, далі – вимовляються вже добре помітні окремі фонемаосполучення: *ма, ба, па*, а потім на основі самонаслідування вони повторюються: *ма-ма-ма, дя-дя-дя* тощо.

Поява різних приголосних фонем, їхні комбінації з голосними, дітина з нормою розвитку починає розчленовувати і поєднувати їх між собою в 6- 8 місяців. У цей час в дітей з мовленнєвою нормою сприймання мовлення формується через сенсорні відчуття. Під час агукання і лепету у дитини з нормою розвитку тренуються ще слабкі органи мовлення. В цей період важливий розвиток мовнорухової координації, так

диференціюються слухові, тактильні і кінестетичні подразники, утворюються нові фонемаові зв'язки.

М.Є.Хватцева доводить, що дитина з нормою розвитку навчиться вимовляти окремі слова наприкінці першого року життя. Для дитини, з нормою розвитку, слово є невід'ємною властивістю предмету. М.Є.Хватцева доводить, що у віці до 11 місяців у дитини з нормою розвитку словниковий запас повинен бути 5-10 слів.

У дітей з нормою розвитку і мовленнєвою нормою ще слабкий експресивний словник. Збереженість мовнорухового аналізатора, первинних специфічних механізмів: мовносприймального і мовновідтворювального ось що потрібне дитині – логопату на даному етапі розвитку словника

Дитина з нормою розвитку коли оволодіває вимовою спочатку спирається на ритм і інтонацію слова без розрізнення його фонемаового складу. Наслідуючи дорослих малеча з нормою розвитку супроводжує мову мімікою і жестами. Саботовіч Є пояснює що в дитина з нормою розвитку в період до другого року життя розрізнення фонем формується повільно, виділяти фонем, диференціювати слова за семантикою та орієнтуватися на смислорозрізнявальну функцію фонем, малеча з нормою розвитку починає в два роки.

Стабілізація фонемаового образу слів відбувається коли у дітей дошкільного віку з нормою розвитку 10 міс. до 1р. 8міс. – 2 років формується фонематичне розрізнення - перцептивний стан слухового сприймання. Головним у розвитку словника дитини, з нормою розвитку, є сформованість перцептивного рівня слухового сприймання зумовлене оволодінням узагальнених фонемаотипів, та розвитку константності сприймання фонемаової будови слова, тому у дітей з нормою розвитку слова легше запам'ятовуються і відбувається встановлення зв'язку між фонемаокомплексом та значенням.

Дослідження вчених довели, у малечі з нормою розвитку і з нормальною вимовою до 2 років експресивний словник збагачується до 300 слів. Рушійною силою розвитку словника дитини в даний період є сформованість слухового сприймання, але повинно бути завершення процесу засвоєння фонологічних узагальнень і формування константності сприймання.

В. Тищенко пояснює що ігри допомагають в розвитку мислення і впливають як на активний, так і пасивний словниковий запас малечі з нормою розвитку і з нормальною вимовою , після 2 років [11, 15 та ін].

На думку Місуловін Л.Я сформованість фонематичних уявлень у власному мовленні, відповідно до критеріїв фонетико-фонематичного розвитку малюка з нормою розвитку і з нормальною вимовою відповідає вікові з 2 р. до 3 р. 6 міс. – 4 р. З 4 років фонематичні уявлення дитини з нормою розвитку і з нормальною вимовою відповідають мовним нормам, сприйнятим з мовлення оточуючих.

У дітей дошкільного віку з нормою розвитку і з нормальною вимовою формування фонемаової системи мовлення відбувається з урахуванням вищезазначених закономірностей, і має деякі специфічні особливості.

Тяжким є виявлення порушень кожного рівня слухового сприймання така думка Є.Ф.Соботович. Дітина - логопат не може відтворити слова на імітаційному рівні, бо має дефекти слухового аналізатора, що призводять до первинної вади сенсорного рівня сприймання, при якій з являється сенсорна алалія, у дитини - логопата відсутнє фонематичне розрізнення, фонемаові образи слів, імпресивне мовлення.

Що змушує дітину - логопата відмовитися від точної передачі фонемаового складу слів і перейти до відтворення не фонемаових, а ритміко-складових і інтонаційних характеристик нових слів ? Н.С. Жукова відповідає: « До цього приводить мовленнєвий розвиток в умовах патології чи недосконалості моторної координації органів артикуляції».

На думку вчених, у дитини дошкільного віку без вад мовлення виникає недосконалість слухового сприймання і контролю за еталонним мовленням дорослих, у порівнянні зі своїм власним, призводять до того, що фонематичні уявлення дитини про фонемаовий склад слів рідної мови формуються на основі власної неправильної вимови. Зниження слуху призводить до недостатнього слухового контролю виникнення числених заміни фонем, близьких за акустико-артикуляційними ознаками.

Другий етап розвитку словника – це коли дитина, з мовленнєвою нормою, використовує в мові різні рівні лексичних узагальнень.

В різні періоди розвитку слово дитини, з мовленнєвою нормою, має різне значення, різну семантичну структуру. Розвиток мовлення дитини, з мовленнєвою нормою відбувається коли слова здобувають чітку предметну віднесеність, і коли слова здобувають складний високодиференційований характер [там само].

На думку Земцова М.І., Мещеряков А.І., Є.Ф.Соботович і інш. що в дитини, з мовленнєвою нормою, слова постійно змінюються і розвиваються, дитячі слова лише поступово набувають статусу повноцінних словесних знаків. В початковій стадії мовлення дитина, з мовленнєвою нормою, спирається не на поняття, а опановує предметну віднесеність слова, слово-найменування.

Мещеряков А.І. доводить оволодіння значенням слова у дитини з мовленнєвою нормою не відбувається в ранньому віці. При правильному розвитку дитини, з мовленнєвою нормою, слова змінюють значення, стають не тими з якими були первинно пов'язані, а повне з слово-поняття дитина з мовленнєвою нормою опановує пізніше.

Мастюкова Є.М. і Жукова Н.С. мають думку що першовимова у дитини, з мовленнєвою нормою, полісемантична, а значення слів аморфні, розпливчасті. В дитини в ранньому віці, з мовленнєвою нормою, одне слово може одночасно значити все і предмет, і ознаку предмета, і дію з

предметом.. *Гіпергенералізація* - коли дитина, з мовленнєвою нормою здійснюючи узагальнення узагальнює дуже багато іноді не вірно, наприклад: у випадку коли дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку може казати собака і мати на увазі усіх чотиреліпих тварин, або об'єднує за розміром, кольором і т. п. Це може стосуватися не тільки предметів, але й дій і ознак, наприклад малеча каже : « Коль» , що означає колеться, але ми помічаємо що це слово дитина використовує і коли боїться горячого..

Формуватися стійкі значення слів починають десь в 2 роки, початковою ланкою для формування узагальнень більш високого рівня є оволодіння узагальнювальною функцією слова і проривом у розвитку лексичної семантики .

Є.Ф.Соботович доводить, у дитини з мовленнєвою нормою і нормою розвитку 2р. Зміс. – 3р. словниковий запас поновлюється самостійно. Поступово дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку починає бачити слово з різних його сторін.

Дитина в чотири роки, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку , не може вербально пояснити зміст, хоча здатна до правильного переносу засвоєного значення для позначення іншої близької ситуації [50].

Поступово починається узагальнення слів у дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку , воно усвідомлюється, по перше завдяки уточненню предметної співвіднесеності слова в результаті його використання в різних ситуаціях, по друге завдяки безпосередньому розумінню узагальненого значення слова у дитини з мовленнєвою нормою і нормою розвитку.

У дітей дошкільного віку з вадами мовлення старшого дошкільного віку із НЗНМ проявляється несформованість узагальненого лексичного значення цілого ряду груп слів, що погано відображується на вмінні співвідносити їх з певними логічними категоріями на основі виділення загальної семантичної ознаки.

Діти дошкільного віку з вадами мовлення молодшого і середнього дошкільного віку опановують найбільш доступні їм слова, що мають узагальнений зміст, такою ознакою для дітей дошкільного віку з вадами мовлення звичайно є призначення предмета: “М’яч – це в нього грають”, “Посуд – з нього їдять”.

Ряд вчених дослідили угруповання семантично далеких слів викликають труднощі у дітей дошкільного віку з вадами мовлення, а при роботі з завданням на угруповання семантично близьких слів є багато помилок.[5]. Для дітей дошкільного віку з вадами мовлення більш молодшого віку характерне не виділяти загальну понятійну ознаку, а здійснювати класифікацію на основі спільності ситуації, функціонального значення.

У дітей дошкільного віку з вадами мовлення може бути невірне розуміння значень деяких слів .

Засвоєння системи морфологічного словотворення – це *третій етап розвитку словника* .

Оволодіння великим словниковим запасом з словами різними за морфологічною будовою у дитини з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, відбувається від двох до п’яти років. А от, на думку Зикової С.А., морфологію навіть дітина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, засвоює дуже повільно, дітина - логопат не засвоює абстрактного значення хоча може засвоювати морфологічну форму слова, конкретне значення, предметну віднесеність.

Засвоєння абстрактного значення слова, формування складних логічних мовних відносин, на думку Асатіанні Н, М. та Земцова М.І., зявиться у дитини в кінці дошкільного віку, лише за умови що дітина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку.

На думку Жинкіна Н.І. морфологічне словотворення у дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, повинне розпочатись в 2 роки,

а повною мірою опановують морфологічну систему рідної мови приблизно в 4 роки.

Найперші похідні слова, на думку Каше Г.А., з'являються в дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку у 1р. 9міс. – 2 р. Дитина, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку копіює мову дорослих. В 2 роки в дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку дуже сильно з'являється власне словоутворення. В мові дворічної і трьохрічної дитини, з мовленнєвою нормою, і нормою розвитку з'являються неологізми, це відбувається не тільки із за пізнавальної активності дитини, а і за її орієнтуванням на значимі морфологічні елементи мови й оперуванням ними для позначення нових явищ навколишньої дійсності.

У дітей дошкільного віку, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, в 2-5 років словниковий запас слів починає швидко збільшуватися, є в цьому словнику багато слів утворених дитиною. Для дітей, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, так вважає З'єднання морфемних елементів, які не зустрічається в звичайній мові, на думку Ушакової Т.Н, ось основа дитячих неологізмів. Дитина, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, вимовляючи нове слово не дотримується тонкої закономірності фонологічної або семантичної сполучуваності слівотворчих морфем, а враховує лише основне значення його кореневої й афіксальної частини.

Через деякий час дитина - логопат і дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, розуміє що неологізми не відповідають нормам рідної мови, це стається коли дитина чує правильну мову у оточуючих дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитина - логопат, починають змінювати неологізми на правильні слова. На думку Філінічева Т.Б. у дітей з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, в 4 роки повинна бути сформована система морфологічного словотворення.

Аналогія - механізм словесних новоутворень. Дослідники відзначають, що, опанувавши практичним способом аналіз морфеми, зіставлення слів однотипного морфологічного ряду, дитина - логопат, з

легкими вадами і дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, починає утворювати нові слова і словоформи за законами аналогії, неусвідомлено використовуючи для цього значимі частини слова: основи, суфікси, префікси тощо. [18].

Белякова Л.М. має думку що правильне утворення слів у дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, опановується в предшкільному віці, діти з мовленнєвою нормою і нормою розвитку ,повинні утворювати абстрактні слова ,за аналогією.

О.М.Шахнарович досліджуючи закономірності використання знаків мови, в мовленнєвій діяльності дитини – логопата, з лекою формою і дитини з мовленнєвою нормою і визначив послідовність механізму оволодіння морфемами і виділив дії й операції, що лежать в основі цього процесу.

1. Орієнтування на фонемаову форму слова, встановлення константного фонемаокомплексу в різних словах.

2. Сполучення фонемаокомплексу з деяким означуваним ним компонентом дійсності.

3. Встановлення жорсткого взаємозв'язку фонемаокомплексу зі значенням, що забезпечується смисловим рівнем слухового сприймання.

4. Перенос цього фонемаокомплексу на різні слова при тотожній дійсності. Здійснення цього механізму вимагає сформованості у дитини операції утворення за аналогією.

На думку Ляпідевського С.С логопед – дефектолог повинен виявити різні відхилення на кожному із зазначених етапів і навчити дитину зрозуміти особливості засвоєння дітьми з мовленнєвою нормою і з мовленнєвою паталогією в легкій формі систему морфологічного словотворення.

В науковій літературі ми можемо знайти таку думку великих вчених, що діти, з вадами мовлення, з моторною алалією складно засвоїти морфологічну систему словотворення і словозміни. Науковці просять

звернути увагу що в процесі словотворення і словозміни, допускаються специфічні помилки - грубі вади морфологічної структури в цілому, розкривають причини і механізми цих порушень [14, 18 та інші].

У дітей предшкільного віку з вадами мовлення із НЗНМ проявляється недостатня сформованість системи морфологічного словотворення, що виявляється в:

- труднощах порівняння основного і похідного слова, виділення спільного і різного в звучанні цих слів;
- невмінні виділити мовний знак, що вносить зміну в значення слова;
- труднощах оперування морфологічним складом слова;
- зниженому обсязі похідних слів [3].

Сформованість різних типів смислових зв'язків між словами – це *четвертий етап розвитку словника*.

Слова в мові не є ізольованими одиницями, а з'єднуються один з одним різноманітними смисловими зв'язками, утворивши складну систему семантичних полів – така думка з явилась після багатьох наукових досліджень [15, та ін.].

Збагачення лексики і систематизація відбувається у ході розвитку мислення і мовлення дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, і у дитини – логопата, слова об'єднуються в семантичні поля.

На відміну від дорослих у маленьких дітей дошкільного віку з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, так і з незначними вадами мовлення відбувається об'єднання слів у групи переважно на основі ситуативного принципу, наприклад: бабуня – пиріжки, театр – пісні.

Становлення лексико-семантичної системи, на думку А.І.Лаврентьєва у дітей дошкільного віку мовленнєвою нормою і нормою розвитку і з вадами мовлення, легкого ступеня від 1р. 4міс. до 4 р., можна поділити на 4 етапи розвитку системної організації дитячого словника.

На першому етапі словниковий запас дитини з мовленнєвою нормою і нормою розвитку буде з окремих слів від 20 до 50, і набір лексем є неупорядкованим.

Малярчук А.Я. стверджує що дуже збагачується мовленнєвий словник дитини з мовленнєвою нормою і нормою розвитку на другому етапі. *Ситуаційні поля* - це коли дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, і дитини – логопата, з легким порушенням при вимовлянні одного слова із певної називає інші елементи цієї групи.

Третій етап утворення лексичної системи описується розумінням дитиною з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, подібності визначених елементів ситуації й об'єднанням лексем у тематичні групи, хоча організація тематичних груп слів може викликати прояви лексичної антонімії

Виникнення синонімії є особливістю *четвертого етапу* розвитку лексичної системи в онтогенезі. Приближення мови дитини ,з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитини – логопата, з легким порушенням, по своїй структурі до лексико-семантичної системи дорослих.

Зміна характеру асоціативних реакцій знаходить своє відображення у розвитку лексичної системності й організації семантичних полів .

Н.В.Серебрякова після досліджень вербальних асоціацій у дошкільників 5 – 8 років поділила на три етапи організації семантичних полів [3].

Несформованість семантичного поля і лексичної системності ось чим характеризується *перший етап*, значення слова вводиться в значення словосполучень, в мові дітей переважають синтагматичні асоціації .

Дитина, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитина – логопат, з легким порушенням, на *другому етапі*, опановує слова що мають ситуативний зв'язок, запам'ятовує смислові зв'язки слів, що відрізняються один від одного за семантикою, у дитини ,з мовленнєвою

нормою і нормою розвитку і дитини – логопата, з легким порушенням тематичні асоціації мають перевагу і мають мотивований характер.

У дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитини – логопата, з легким порушенням, на *другому етапі*, семантичне поле не оформлене.

На *третьому етапі* ми бачимо зв'язки між семантично близькими словами, які відрізняються лише однією диференціальною семантичною ознакою, що виявляється в перевазі парадигматичних асоціацій, які прийшли на зміну мотивованим зв'язкам. На цьому фоні відбувається диференціація структури семантичного поля, Угруповання і протиставлення є основними ознаками на фоні яких відбувається диференціація структури семантичного поля. На думку Ляпидевського С. С. пізніше формується лексична системність у дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ. На думку науковців значно затримується процес виділення ядра у дітей дошкільного віку з вадами мовлення бо відбувається збільшення синтагматичних і парадигматичних асоціацій, а в дітей з мовленнєвою нормою і нормою розвитку в мові з'являється багато парадигматичних асоціацій.

У дітей дошкільного віку з мовленнєвою нормою і нормою розвитку переважають парадигми, а в дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, до 7 років із ЗНМ синтагматичні асоціації переважають над парадигматичними.

На думку Слезіна Н.Ф. у дітей дошкільного віку з вадами мовлення переважають невірні аналогії наприклад: *кішка – собака, стіл – стілець*, в мові у дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитини – логопата, з легким порушенням рідко зустрічаються відносини протиставлення. Більшість усіх парадигматичних асоціацій у дітей дошкільного віку з мовленнєвою нормою і нормою розвитку ми наблюдаємо в дітей 7 років. У дітей дошкільного віку з вадами мовлення

диференціація відносин усередині семантичного поля з має певні особливості.

Затримка у формуванні семантичних полів у дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ, у порівнянні з дитиною з мовленнєвою нормою і нормою розвитку.

Поступово дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку оволодіває навиками утворення і вживання граматичних форм, високий ступінь розвитку аналітико-синтетичної діяльності і формування граматичної системи мови здійснюється на основі певного рівня когнітивного розвитку дитини, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитина – логопат, з легким порушенням .Нейман Л.Б дає настанову що дитина, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитина – логопат, з легким порушенням має оволодіти загальними правилами граматики на практичному рівні і закріпити їх у власних мовленнєвих діях, запам'ятати систему граматичних закономірностей на основі аналізу мовлення інших.

Виділення істотних ланок механізму оволодіння граматичною системою: розвиток розуміння граматичних форм через з'ясування реальних відносин, що лежать в основі значення граматичних категорій, формування граматичних узагальнень, їх абстрагування і перенос, генералізація узагальненого відношення на нові реалії ось яких висновків досягли багато вчених.

Розмовляти простими фразами, змінювати слова за відмінками, числами, особами, вживать усі часи дієслова діти дошкільного віку з мовленнєвою нормою і нормою розвитку починають, на думку Шаховської С.Н, в 3 роки.

Трирічні і чотирьох річні діти, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і діти – логопати, з легким порушенням, за даними О.М.Гвоздева [18, 19], спілкуються за допомогою спеціальних засобів – системи флексій, окремих службових слів тощо, використовують слова з різними

граматичними формами, що відображають не тільки ізольовані предмети, дії і якості, але і складні відношення між ними.

Періодизація мовленнєвого розвитку дошкільника з мовленнєвою нормою і нормою розвитку:

1. До 3 років у дитини з мовленнєвою нормою і нормою розвитку стан оволодіння морфологічною системою мови є досить високим

2. До 4 років процес граматичного оформлення мовлення закінчується, хоча і можуть мати місце вікові помилки у використанні деяких складних та атипових форм слів. У межах зазначеної періодизації нормативним показником розвитку граматичної системи мови є засвоєння і володіння дитиною з мовленнєвою нормою і нормою розвитку наступних граматичних форм: числових форм іменників, дієслів, прикметників; відмінкових закінчень іменників і прикметників; особових форм дієслів; родових форм дієслів, прикметників; видових категорій дієслів тощо.

На думку Жукової Н.С. поступово дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і діти – логопати, з легким порушенням повинна засвоїти систему морфологічних засобів оформлення вже сформованих граматичних категорій, традиційних форм, чергувань в основах, поступово ускладнювати структуру речення.

Також Жукова Н.С. доводить що у дітей дошкільного віку ,з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і діти – логопати, з легким порушенням відбувається поліпшення олодінням граматичної сторони мовлення.

Грамматика, за визначенням академіка Л.В.Щерби - це збірник правил мовленнєвої поведінки. *Грамматика*, за визначенням С.Н.Цейтлін, - це мовленнєва поведінка, прийнята в суспільстві, де необхідно знати правила вибору і вживання лексичних одиниць, правила фонемаового оформлення мовлення.

Несвідомо у кожної людини виробляються правила вимови, але практичне оволодіння правилами і здатність їх формулювати це різні речі. Часто буває людина не знає правил, але вона чітко чує невірну вимову.

Дитина, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, засвоєння рідною мовою відбувається в природних умовах самостійно. З мови дорослих дитина черпає потрібну інформацію. Але Філічева Т.Б. застерігає що при вивченні іноземної мови, людині потрібно використовувати численні граматичні правила, для конструювання висловлювань.

Філічева Т.Б. робить висновок для оволодіння мовою людина, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, має засвоїти не тільки елементи мовних одиниць, і оволодіти правилами їх використання в актах мовної комунікації, людина, з мовленнєвою нормою і нормою розвитку, робить аналіз і систематизацію мовних фактів. Людина упорядковує мовленнєвий матеріал упорядковує його інтуїтивно. [16].

Але не завжди оточуючі дорослі використовуються правилами при вимові. Здатність дитини аналізувати мовлення оточуючих залежить від конкретної здатності вилучати з мови його граматичної, лексичної, фонетичної та іншої організації. Белякова Л.М. і Дьякова Є.А. пояснюють засвоєння дітиною - логопатом практичного використання граматичних засобів у мовленні відбувається під час практичного використання, їй не треба вчити граматиці мови. Діти – логопати не можуть виділити морфему зі слова, у них створюється узагальнений образ відношень значимих елементів у словах і словоформах, що і створює розвиток механізму аналогії, який є основою мовного чуття.

.Активний пошук дитини, підвищена увага до слова, його значення і звучання, до відношень між словами, тільки так відбудеться формування механізмів творення за аналогією, як не може відбуватись сама по собі Дитина - логопат при утворенні за аналогією користується окремими морфологічними частинами, як самостійними елементами мови, тому що

вживає їх у таких сполученнях, яких не могла одержати від дорослих – такий висновок зробила О.М.Гвоздева і додає що при засвоєнні граматичної сторони мовлення, утворення за аналогією набувають вирішального значення [18].

Аналогія, на думку Є.А.Аркіна - результат переносу досвіду, придбаного в одному конкретному випадку, на великий, нічим не обмежений ряд подібних випадків, що зустрічаються на життєвому шляху дитини. “Вироблювана дитиною за методом аналогії граматики – найдогматичніша, найбільш прямолінійна. Звідси і значна частина неточностей, з погляду дорослих, у дитячому мовленні” [1].

Грамматична категорія – це реально існуюча в мові єдність деякого граматичного значення і формальних засобів його вираження, таких як число, рід, відмінок, час, вид, особа, спосіб тощо. Значення, на думку О.М.Гвоздева, є первинним ядром, котре слугує основою для подальшого формування граматичних категорій. На його думку граматичне значення належить великому класові слів або форм, має більш узагальнений характер, а лексичне значення належить окремому слову. [4].

Дитині - логопату складно засвоїти, під час вивчення української мови, систему відмінків, кожен з яких має систему значень - труднощі засвоєння категорії відмінка дитиною - логопатом пояснюються тим, що він виконує в мовленні кілька функцій:

1. Зв'язок слів у реченні,
2. Вираження предметно-синтаксичних відношень [4, 6].

Дуже не легко дається вивчення дітям, з мовленнєвими відхиленнями, категорії відмінка, дошкільники з моторною алалією мають специфічні морфологічні помилоки, через механізм вади засвоєння граматичної морфологічної системи мови. Проблеми засвоєння викликані недостатнім рівнем лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності, а саме:

- відсутність морфологічного оформлення слів у реченні;

- змішування відмінкових закінчень за типами відмінювання;
- змішування родових закінчень прикметників;
- грубі спотворення морфологічного і фонемаового складу слів у процесі граматичної словозміни;
- труднощі вибору відповідної морфеми для позначення потрібного значення.

У дітей дошкільного віку з вадами мовлення старшого дошкільного віку із ЗНМ, на думку вчених, парадигми відмінювання є сформованими, однак у їх вимові наявні помилки, що мають неоднорідний характер змішувань.

1. Змішування прийменників:

- місцевого і давального відмінка ;
- місцевого і родового ;
- місцевого і орудного;
- орудного і родового .

2. Недостатня диференціація закінчень орудного відмінка в значенні спільності дії і знахідного відмінка в значенні прямого об'єкта.

3. Недиференційоване використання закінчень знахідного відмінка істоти та неістоти.

На думку Неймана Л.Б. засвоєння типових форм, числових форм іменників, дієслів, прикметників у дітей, без вад мовлення, повинно відбутися в предшкільному віці .

Але треба звернути увагу найбільш поширені помилки:

- 1.Змішування продуктивної і непродуктивної форм числа іменників
- 2.Уніфікація закінчень множини родового відмінка іменників [3, 11].

У дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ у процесі оволодінням граматичною категорією роду треба звернути увагу найбільш поширені помилки:

1. Змішування відмінкових закінчень іменників різних типів відмінювання. [5].

2. Помилки під час зміни дієслів за особами.

Хоча оволодіння видами та часовими формами дієслів у дітей без вад мовлення, предшкільного віку і у дітей предшкільного віку з ЗНМ, легкого ступеня повино бути завершеним. У дітей без вад мовлення, предшкільного віку і у дітей предшкільного віку з ЗНМ, легкого ступеня, на думку вчених, одним з проявів є недостатній стан засвоєння парадигми дієвідміни типових дієслів. Подібні ускладнення проявляються і в семирічних дітей, з нормальним мовленнєвим розвитком.

Поступово дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і діти – логопати, з легким порушенням засвоюють правильні мовні граматичні знання, які необхідні для розуміння і конструювання різних за своєю структури висловлювань у формі речень. Правильне розуміння і породження мовленнєвих висловлювань різного рівня передбачає, на думку О.Р.Лурія, розуміння речень різної складності потрібно усвідомлювати різні граматичні відношення і уміти утримати в мовно-слуховій пам'яті серію слів, що складають речення. Поступово дитина з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і діти – логопати, з легким порушенням повинні оволодіти семантикою всіх мовних знаків, що входять до складу речення і закономірностями їхньої синтагматичної і парадигматичної організації [7].

Синтаксичні морфеми або граматичні форми є одним із способів вираження синтаксичного значення слова, у дитини з мовленнєвою нормою і нормою розвитку і дитини – логопата, з легким порушенням виникають складнощі з в засвоєнні тому, що одні граматичні морфемимають конкретне значення, а значення інших визначаються тільки в контексті [11].

Синтаксичне значення слова – це додаткове значення, що відображає різні смислові елементи ситуації і відношення між ними. Смислові відношення виражаються двома способами, що доповнюють один одного:

- а) порядком слів у реченні ;

б) синтаксичними морфемами або граматичними формами.

Спостерігаючи за дійсністю, за даними Є.Ф.Соботович, ще в домовленнєвий період малеча, з мовленнєвою нормою виділяє значимі елементи ситуації та встановлює між ними смислові зв'язки. На думку Максакова А.І., Туманова Г.А. перші речення із двох складових з'являються у малечі, з мовленнєвою нормою в 1р. 9 міс. Дитина, з мовленнєвою нормою утворює синтаксичні конструкції, не володіючи морфологічними засобами вираження синтаксичних значень і не завжди точно використовуючи слова для позначення різних елементів ситуації, явище свідчить про більш раннє оволодіння малечею, з мовленнєвою нормою синтаксичною граматиною, ніж морфологічною.

Складні речення з'являється у мовленні вперше малечі, з мовленнєвою нормою 2р. 4міс. до 2р. 6міс являються складні речення, Постійно ускладнюються за рахунок збільшення кількості членів речення, використання різноманітних взаємовідношень між словами, у дітей дошкільного віку з вадами мовлення від 4 до 5 років синтаксичні конструкції, які вони використовують для побудови речень, у цей період різко зростає кількість правильно оформлених складнопідрядних речень. У дітей дошкільного віку з вадами мовлення від 4 до 5 років багато помилок, такі як пропуски прийменників, сполучників, неправильне узгодження іменників з прикметниками та займенниками в роді, неправильний вибір відмінкової форми іменника.

Збільшується кількість складнопідрядних речень з правильно оформленим зв'язком у дитини п'ятого року життя з нормальним розвитком мовлення але ще зустрічається багато випадків з неправильним його вираженням .

Діти з нормальним розвитком мовлення п'ятого року життя за нормативними показниками засвоєння мовлення А.М.Богущ беруть участь у діалозі за допомогою дорослих, складають описові розповіді з двох-трьох речень за допомогою запитань та за зразком педагога.

Оволодіння основними законами морфології та синтаксису, вмінням будувати складні речення з'являється дітей в п'ять років, з нормальним мовленнєвим розвитком практично.

Закономірності онтогенезу мовлення бувають в умовах норми і патології. Як дітей дошкільного віку з нормальним мовленнєвим розвитком так і що у дітей дошкільного віку з вадами мовлення визначається та ж послідовність у засвоєнні граматичних форм, типів речень. У дітей із ЗНМ це відбувається у уповільненому темпі її засвоєння, у дисгармонії семантичних та формально-мовних компонентів, у викривленні загальної картини мовленнєвого розвитку.

Початок мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення легкої форми з'являється в період і коли в дітей з нормальним мовленнєвим розвитком. А от продовжувати користуватися окремими словами, не поєднуючи їх у двослівне аморфне речення в кожної дитини індивідуальне. Наприклад, перший стан мовленнєвого розвитку, що у логопедичній дефектології характеризується як “відсутність загальнозживаних словесних засобів спілкування”, легко співвідноситься з першим періодом, названим О.М.Гвоздєвим “однослівне речення, речення з двох слів-коренів”. За даними джерел, повна відсутність фразового мовлення може мати місце і у 4-6 років.

Дитина з нормальним мовленнєвим розвитком переходить до засвоєння перших двослівних структур, при майже повній відсутності словесних комбінацій характерним є розширення номінативного словника до 50 і більше одиниць. Найчастіше, засвоєння перших синтаксичних конструкцій починається при наявності в активному мовленні до 30 слів, а в більш старшому віці.

Тривале паралельне існування граматично правильно і граматично неправильно оформлених речень є характерною особливістю дизонтогенезу. Порушений хід мовленнєвого розвитку дитини – логопата є хаотичне та безладне поєднання лексичних та граматичних засобів мови..

Дитина - логопат дуже повільно вивчає необхідні граматичні елементи, а після засвоєння, тривалий період не використовує або використовує невірно.

1.3. Причини виникнення загального недорозвитку мовлення

До *ендогенних факторів у перинатальний період розвитку* відносимо такі: багатоплідну вагітність, токсикоз, несумісність резус-факторів матері та плоду, групову імунологічну несумісність крові матері та плоду, інфекційні захворювання матері під час вагітності, прийом матір'ю лікарських препаратів, вітаміну А та кортизону в критичні періоди ембріонального розвитку, стресові ситуації, нервово-психічні захворювання батьків, хронічні соматичні захворювання батьків, вживання батьками алкоголю, нікотину, наркотичних речовин, іонізуюче радіоактивне опромінення батьків, інтоксикації батьків, дії хімічних виробничих і побутових речовин, вроджені вади, відхилення від норми в анатомічній будові тіла плоду, ПЕП, гіпоксії плоду; до *ендогенних факторів у постнатальний період розвитку* зараховуємо генетичні захворювання дитини, захворювання нервової системи дитини, нейроінфекції, вади зору та слуху.

Матір яка приймає лікарські препарати у критичні періоди ембріонального розвитку -7-8 тижні, 3-4 місяці і складає 36,0% від загальної кількості респондентів. Анкетування матерів молодших дошкільників із ЗНМ дозволили скласти орієнтовний перелік препаратів, які, вони застосували протягом короткого проміжку часу і мали негативний вплив на формування плоду, а саме: антиметаболіти, алкіруючі сполучення, антиракові антибіотики, антидіабетичні сульфаніламідні препарати; гормональні препарати тестостерону та його похідних, тиреостатичні препарати групи тіоурацилу, антикоагулянти непрямої дії, протисудомні препарати, антидепресивні препарати та транквілізатори.

Нейман Л.Б. зазначив, що антибіотики здійснюють негативний вплив на плід, зокрема тетрациклін викликає аномалії розвитку плоду і спричиняє уповільнене зростання ембріону, уражає зачатки молочних зубів; левоміцетин негативно впливає на органи кровотворення; ототоксичні антибіотики – стрептоміцин і гентоміцин – викликають дистрофію слухового нерва із розвитком вродженої глухоти; антикоагулянти непрямої дії, зокрема дикумарин і пелентан, швидко проникаючи через плаценту, можуть викликати у крововиливи у м'які мозкові оболонки та внутрішні органи; протисудомні препарати, зокрема карбамазепін і фенітоїн, порушують розвиток плоду та призводять до аномалій скелету; антидепресивні препарати транквілізатори викликають значну інтоксикацію плоду.

Ці дані підтверджуються і дослідженнями Л.О.Бадаляна, Н.С.Жукової, М.Ю.Хватцева та інших [1, 2].

Деякі менші показники має фактор наявності у майбутніх матерів токсикозів, що можуть виникати як у першій половині вагітності і характеризуватися наявністю слинотечі, нудоти та блювання (ранні токсикози – 16,0%), так і у другій половині вагітності та проявлятися у блюванні, зневодненні та різкій втраті маси тіла (водянка, еклампсія, нефропатія – 32,0%), при цьому водянка характеризується появою набряків ніг, зовнішніх статевих органів та живота, еклампсія – судомами м'язів всього тіла з можливою втратою свідомості, а нефропатія – появою набряків, підвищенням артеріального тиску та наявністю білків у сечі через вади обміну речовин і безпосередньо функцій нирок [32].

Загроза переривання вагітності у першому триместрі, а також під час всього періоду ембріогенезу, тобто від 4 тижнів до 4 місяців вагітності, дуже часто призводить до затримки дозрівання ЦНС, вади мієлінізації її структур, що викликає утруднене формування міжнейральних зв'язків мозку.

Хронічні соматичні захворювання батьків, зокрема цукровий діабет, захворювання серця, легень, нирок та ожиріння, спостерігалися у 16,0%. Однакові показники – 12,0% – склали фактори вживання батьками алкоголю, нікотину, наркотичних речовин та інфекційні захворювання матері під час вагітності. При цьому вади матково-плацентарного кровообігу значно уповільнює темп дозрівання плоду.

Важливим фактором для повноцінного формування плоду є також сумісність резус-факторів і групова імунологічна сумісність крові матері та плоду. Взагалі приналежність людини до тієї чи іншої резус-групи є людинауальною біологічною особливістю, що не впливає на стан її здоров'я, однак несумісність за резус-фактором під час вагітності може викликати резус-конфлікт, за якого резус чи групові антитіла, проникаючи через плаценту, викликають розпад еритроцитів плоду (гемоліз), що призводить до виділення з еритроцитів токсичної для ЦНС речовини – так званого непрямого жовтого пігменту білірубину [12].

Саме його вплив викликає ураження підкоркових відділів мозку, що призводить до специфічних порушень мовлення та слуху. З цієї причини досить часто діти з вадами мовлення народжуються недоношеними, з ознаками жовтухи. Показники резус-фактора та групової імунологічної несумісності крові склали 8,0%.

Такий же кількісний показник – 8,0% – мали і стресові ситуації (психотравми), а також вроджені вади та відхилення від норми в анатомічній будові тіла плоду. Однакові кількісні показники – 4,0% – мали також багатоплідна вагітність, нервово-психічні захворювання батьків, інтоксикації батьків, дії хімічних виробничих і побутових речовин (отрутохімікатів, лугів, кислот), іонізуюче радіоактивне опромінення батьків. Варто зазначити, що за умов впливу підвищеного фону радіації на ранніх строках вагітності у більшості випадків спостерігаються розлади ЦНС, вади органів зору, слуху та кровотворної системи, адже плід має надвисоку чутливість до дії іонізуючого випромінювання [24].

Інфекційні захворювання нервової системи займають провідне місце у клініці дитячої неврології, адже в інфекційний процес можуть залучатися всі відділи центральної, периферичної та вегетативної нервової системи, оболонки та судини мозку.

У клінічній картині нейроінфекційних захворювань переважає ранній розвиток набряку мозку, явища якого випереджають виникнення вогнищевої симптоматики. Захворювання нервової системи дитини та нейроінфекції зустрічалися у 64,0%, що свідчило про наявність у дітей дошкільного віку з вадами мовлення неуропатичної конституції, тобто підвищеної нервово-психічної збудливості.

Вади зору та слуху склали 12,0%, генетичні захворювання як передумови мовленнєвої патології становили 8,0%. Виявлені дані дали підстави відразу виключити таких дітей дошкільного віку з вадами мовлення зі списку діагностованих [4].

Екзогенні фактори порівняно з ендогенними є більш різноманітними та мають вищі показники.

Екзогенними факторами у перинатальний період розвитку вважаємо такі: вік батьків, від якої вагітності дітина - логопат.

Як показали дослідження, відсоток дітей дошкільного віку з вадами мовлення від першої вагітності склав 76,0%, від другої – 16,0%, від третьої – 4,0%. Вік батьків до 20 і після 30 років склав 24,0%, після 40 років – 4,0%.

До екзогенних факторів у натальний період розвитку ми віднесли: пологи, стимуляція, родові травми, асфіксії.

Проаналізуємо вплив екзогенних факторів у натальний період розвитку, розташували їх за величиною відсоткових значень кількісних показників.

Найбільший відсоток (52,0%) склали випадки асфіксії – вади серцевої діяльності дитини внаслідок відсутності чи нерегулярності дихання через обвиття пуповиною. Внаслідок асфіксії відбувається накопичення кислих

продуктів обміну, розвивається ішемія, порушується мозковий кровообіг [32].

Стрімкі пологи та кесаревий розтин спостерігалися у 20,0%, збезводнені пологи – у 12,0%, дострокові пологи – у 8,0%. Внаслідок зтяжних пологів, передчасному відходженні вод, слабкості пологової діяльності у новонароджених спостерігаються дрібні численні крововиливи. Вузкий таз породіллі, великий плід, неправильне (тазове чи поперекове) розташування плоду потребують додаткової стимуляції. Випадки механічної стимуляції склали 16,0%, хімічної – 12,0%, електростимуляції – 8,0%.

Родові травми – неоднорідні за етіологією та різноманітні за клінічними проявами зміни ЦНС – склали 16,0%. До внутрішньочерепних родових травм відносять крововиливи у речовину мозку та його оболонки, а також інші розлади мозкового кровообігу, що викликають структурні зміни нервової системи. Крововиливи призводять до загибелі нервових клітин, охоплюючи і мовленнєві зони кори головного мозку, що призводить до таких мовленнєвих порушень коркового генезу, як алалія.

У ранньому віці (особливо 14-18 міс.) будь-які, навіть незначні фактори, насамперед родові травми, можуть відобразитися на розвитку мовлення дитини, бо саме в цей час відбувається найбільш інтенсивний розвиток коркових мовленнєвих зон, зокрема і зони Брока. В умовах локалізації ураження мозку в області структур, що забезпечують мовноруховий механізм мовлення, виникають переважно такі вади фонемаовимовної сторони, як дизартрія.

Як екзогенні фактори у постнатальний період розвитку розглядаємо такі: інфекційні захворювання дитини соматичні захворювання дитини, мовне середовище, психосоціальну депривацію.

Проаналізуємо вплив екзогенних факторів у постнатальний період розвитку, розташували їх за величиною відсоткових значень кількісних показників.

Переважна більшість дітей дошкільного віку з вадами мовлення мали мінімальні органічні ураження мозку – так звану мінімальну мозкову дисфункцію – особливий вид психічного дизонтогенезу, в основі якого лежить вікова незрілість окремих вищих коркових функцій, що проявляється у комплексі мовленнєвих, моторних та поведінкових порушень таку думку мають Л.О.Катаргіна, О.В.Парамей, Д.В.Хватцев та ін. [3 та ін.].

Соматичні (48,0%) та інфекційні захворювання дитини (ОРЗ – 68,0%, вітряна віспа – 20,0%, отит – 12,0%, скарлатина – 8,0%, кір – 8,0%, епідпаротит – 4,0%) призводили до ще більшого відставання у формуванні психічних функцій та мовлення.

Від особливостей взаємодії дитини із зовнішнім світом і з рівнем сформованості ЦНС залежить розвиток мовленнєвої діяльності. Л. С. Виготський неодноразово вказував, що мовне середовище, у якому перебуває дитина - логопат, значно впливає на формування її мовленнєвої функції. Дослідження вчених довели, одномовне середовище склало лише 20,0%, двомовне середовище – 16,0%, суржик – 60,0%, дефіцит мовленнєвого спілкування спостерігався у 48,0% випадків. Варто зазначити, що у 12,0% спостерігалась психосоціальна депривація, що виявлялась у відсутності чи недостатності вербальних, емоційних контактів дитини з однолітками та дорослими.

Велике значення для визначення стану мовленнєвого розвитку дитини - логопата у момент обстеження мали також такі відомості:

- коли саме з'явилися у мовленні дитини гуління, лепет, окремі слова;
- як поповнювався словниковий запас;
- в якому віці з'явилось фразове мовлення;
- чи не переривався мовленнєвий розвиток – якщо переривався, то в якому віці, за яких обставин, як довго дитина - логопат не розмовляла, чи досягла початкового рівня;

– яка увага приділялась розвитку мовлення дорослими;
форсувався мовленнєвий розвиток чи протікав стихійно;

– мовленнєве оточення дитини – наявність у сім'ї двомовності, діалектної лексики, спотвореної вимови.

Мовленнєвий розвиток більшості дітей дошкільного віку з вадами мовлення відбувався зі значним запізненням: гуління з'являлося лише після 8 міс., лепет – після року, перші слова – після 2 років, збагачення словникового запасу відбувалося повільно і переважно на рівні імпресивного мовлення, фразове мовлення зазначеної категорії дітей дошкільного віку з вадами мовлення не сформоване взагалі чи складається з окремих, граматично не пов'язаних між собою слів.

Сильні психотравми вплинули на те що у дітей дошкільного віку з вадами мовлення прервався мовленнєвий розвиток таких виявилось 16,0%. Помітний вплив мовного середовища в сім'ї: мовленнєвий розвиток форсувався у 8,0% – це призвело до запинань у мовленні; протікав стихійно у 44,0% – за умов неповної чи багатодітної сім'ї, вживання батьками алкоголю; у 48,0% – поєднання мов, наприклад, української та російської, російської та арабської, суржик, повне нерозуміння української мови.

Останнім часом збільшується тенденція до зростання показників появи токсикозів у другій половині вагітності, а також гіпоксії та асфіксії, що в подальшому впливають на вимову дитини. А от Н. С. Жукова, О. М. Мастюкова, Т. Б. Філічева та ін. порівнюють з періодом 80 рр. ХХ ст. де найпоширенішими причинами мовленнєвих вад були генетичні фактори та родові травми [23].

Вчасно з'ясувати негативний вплив одного чи групи внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають специфіку мовленнєвого розладу, визначити час, характер, локалізацію ураження, що, у свою чергу і розмежувати первинні мовленнєві розлади, пов'язані з ураженням чи дисфункцією мовленнєвих механізмів, від вторинних, що спостерігаються

у дітей дошкільного віку з вадами мовлення із затримкою психічного розвитку розумовою відсталістю, сенсорними дефектами чи захворюваннями ЦНС [2, 5, 12 та інші].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДИК ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ

2.1. Обґрунтування та аналіз сучасних методик дослідження усного мовлення дітей дошкільного віку

Традиційні діагностичні методики спрямовані на виявлення якісних та кількісних мовних характеристик, але недостатньо повно відповідають сучасним даним про мовленнєву діяльність, психологічні механізми її формування.

Аналіз і дослідження сучасних методик виявлення рівня сформованості лексико-граматичної сторони мовлення зазначеної категорії дітей дошкільного віку з вадами мовлення ось мета цього етапу

З огляду на вищевикладене, сучасні методики дослідження включають в себе наступні розділи.

1. Вивчення особливостей формування лексичного значення слова:

- уміння добирати синоніми,
- розуміння багатозначності слова.
- засвоєння лексичного значення слова

2. Дослідження стану сформованості граматичної сторони мовлення.

Дослідження стану системи морфологічної словозміни мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення середнього дошкільного віку із ЗНМ проводиться в основному за наступними напрямками:

- дослідження розуміння і використання числових форм;
- дослідження розуміння і використання родових форм;
- дослідження розуміння і використання видових категорій дієслова;

– дослідження особливостей засвоєння відмінкових закінчень іменників;

Дані завдання не показують в повній мірі стан вад лексико-граматичної сторони мовлення дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ.

На основі кількісного та якісного аналізу експериментального матеріалу ми робимо висновки про виявлення особливостей формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення .

На думку Малярчук А.Я. необхідно підібрати слова синоніми при дослідженні стану сформованості синонімії у дітей з проблемами мовлення

Під час проведення відповідної корекційно-попереджувальної роботи необхідне правильне виконання завдань свідчить про достатній стан засвоєння дітьми з мовленнєвими вадами із ЗНМ середнього дошкільного віку узагальнювальної функції мовлення.

Методика дослідження багатозначних слів, включених у різні словосполучення та відповідні малюнки до них:

прикметники:

- *свіжий* наприклад : свіжий суп, свіжа сорочка, свіжі квіти, свіже повітря;
- *гострий* наприклад : гострий ніж, гострий суп, гостре око;
- *теплий* наприклад : теплий будинок, теплий день, тепле пальто, теплі руки;

дієслова:

- *іде* наприклад: іде дощ, іде сніг, іде людина, іде поїзд;
- *грає* наприклад: дівчатка грають ляльками, хлопчики грають у футбол, дівчинка грає на дудочці, грає радіо, сонце грає;
- *горить* наприклад: горять дрова, горить ліхтар, горить світлофор, горить новорічна ялинка, горить обличчя;

іменники:

- *шапочка* наприклад : тепла шапочка, смачна шапочка;
- *носик* наприклад : гарячий носик, кирпатий носик;
- *ніжка* наприклад : дерев'яна ніжка, смачна ніжка;
- *ручка* наприклад : залізна ручка, пухленька ручка.

Мовленнєвий матеріал підібрано таким чином, щоб можна було вияснити розуміння дітьми з мовленнєвими вадами основного значення та його відтінків.

Малярчук А.Я. пояснюють наскільки важливо правильно підібрати відповідний мовленнєвий дидактичний матеріал для вивчення особливостей засвоєння дитиною - логопатом різноманітних значень одного і того самого слова, підібрані тексти передбачено програмою навчання та виховання дітей дошкільного віку з вадами мовлення в середній групі дитячого садка. Наприклад, казки “Двоє жадібних ведмежат”, “Колосок”, “Казка про хороброго зайця”, “Айболить” К.І.Чуковського тощо. Слова, які не мають предметної співвіднесеності, отже розуміння їх значення вимагає сформованості у дитини - логопата більш високого рівня лексичних узагальнень, оскільки в різних контекстах ц слова можуть набувати іншого значення або відтінку значення дітям з вадами мовлення складно це зрозуміти .

Соботович Є.Ф.Для дитині читати різні тексти із певним заданим словом і пояснювати, що воно означає..

Методика дослідження сформованості граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ

- дослідження розуміння і використання числових форм;
- дослідження розуміння і використання родових форм;
- дослідження розуміння і використання видових категорій дієслова;
- дослідження особливостей засвоєння відмінкових закінчень іменників;

При дослідженні розуміння і використання числових форм дітям з проблемами мовлення необхідно відрізнити однину та множину іменників .

При дослідженні розуміння і використання родових форм дітям з проблемами мовлення необхідно відповісти на запитання

При дослідженні розуміння і використання видових категорій дієслова

При роботі на розуміння видових категорій дієслова дітям, з проблемами мовлення, пропонувалося подивитися на малюнки і показати дієслова теперішнього і минулого часів. Дітям з проблемами мовлення п'ятого року життя із ЗНМ необхідно використовувати відмінкові форми іменників, Викладач ставить запитання стосовно різних ситуацій, зображених на малюнках, а дітям з проблемами мовлення п'ятого року життя із ЗНМ необхідно відповісти використовуючи відмінкові форми іменників. Друге завдання закінчити речення за малюнком, почате викладачем, дитина - логопат повина зрозуміти зміст поставленого запитання, підібрати потрібне слово, граматично правильно його оформити у відповідності до відмінковим значенням.

Сформована система відмінкової словозміни чи несформована, ми можемо зрозуміти після виконання цих завдань - таку думку має Є.Ф.Соботович .

1. Родовий відмінок: в значенні матеріалу; в значенні відношення цілого до частини; значення належності; віддалення від місця дії.

2. Давальний відмінок: непрямого об'єкта; просторові відношення.

3. Знахідний відмінок: в значенні прямого об'єкта; просторових відношень.

4. Орудний відмінок: у значенні знаряддя

5. Місцевий відмінок: – місце дії

Розвиток лексико-граматичної сторони мовлення дошкільників - логопатів забезпечує дана методика, бо вона побудована з урахуванням

виявлених недоліків мовленнєвого розвитку та їх психологічних механізмів – це є наступний етап дослідження спрямований на аналізування методики корекційно-попереджувального та розвивального навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення середнього дошкільного віку із ЗНМ.

2.2. Вивчення лексичної та граматичної компетентності дітей старшого дошкільного віку

До початку шкільного навчання діти дошкільного віку із ЗНМ в достатній мірі оволодівають комунікативною функцією мовлення необхідною для спілкування з однолітками і дорослими. Але дослідження мовленнєвої діяльності дітей із ЗНМ різного рівня дають змогу визначити деякі особливості мовлення цих дітей.

Процес порушення дітьми із ЗНМ сторін усного мовлення є досить вивченим, але деякі аспекти корекційної роботи потребують більш детального вивчення. У дітей в наслідок первинного дефекту ускладнюється взаємодія лінгвістичного, комунікативного компонентів діяльності дитини старшого дошкільного віку, своєрідність порушення мовленнєвого розвитку аномальної дитини особливо ярко виражається у випадках несвоєчасної і некомпетентно проведеної корекційної роботи.

Передбачається, що в процесі проведення комплексного корекційного впливу в старшому дошкільному віці відхилення у розвитку мовлення дітей будуть компенсовані.

Тому особливо актуальною, складною і відповідальною є діагностика порушень і організації корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ.

У межах цього дослідження ми мали на меті вивчити стан сформованості лексико - граматичної системи мовлення дітей старшого

дошкільного віку з різним рівнем ЗНМ, які відвідують спеціалізовану логопедичну групу дошкільного закладу, і прослідкувати динаміку розвитку лексико граматичної системи мовлення після проведеної корекційної роботи.

Дослідження проводилось на базі дошкільного закладу № 37 м. Херсона. В дослідженні брали участь 7 дітей старшого дошкільного віку (6-7 років) загального недорозвитку мовлення III рівня, які відвідують спеціалізовану логопедичну групу.

В першу основну групу дослідження увійшли 5 дітей які за результатами обстеження мали норму мовленнєвого розвитку.

Другу експериментальну групу склали 7 дітей дошкільного віку, які за результатами обстеження мали ЗНМ III рівня.

Для визначення рівня сформованості лексико - граматичної ланки мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня нами було проведено діагностичне обстеження, в якому використовувались загально прийнята методика дослідження Нищевої Н.А

Вона містить в собі завдання які визначають;

I. Рівень сформованості словника

1. Рівень узагальнення

2. Антонімія

3. Дієслівний словник

4. Пояснення слів

II. Рівень сформованості граматичної будови мовлення

1. Узгодження іменника з прикметником

2. Узгодження іменника з числівником

3. Суфіксальне словотворення

4. Префіксальне словотворення

У дослідженні використовувались методи: бесіди, опитування. Результати обстеження дітей фіксувались у протоколах, кількісно та якісно аналізувались.

Методики вивчення кожного з параметрів охоплювали:

повідомлення дитині конкретного завдання:

- інструкція що до виконання;

- стимулюючий матеріал (словесний, дидактичний);

- критерій оцінювання її виконання які визначали характерні порушення в усному мовленні дошкільників.

- В процесі нашого дослідження ми з'ясували відсутність або наявність мовленнєвого порушення, та його структуру.

Враховуючі актуальність мовленнєвої підготовки дошкільників із ЗНМ до навчання у школі, принципово важливим було в результаті дослідження зробити порівняльну характеристику сформованості лексико – граматичної ланки мовлення дітей III рівня ЗНМ та норми.

Для вивчення особливостей засвоєння дитиною відповідних лексичних значень ми дібрали відповідний мовленнєвий і дидактичний матеріал. Підібрані тексти передбачено програмою навчання та виховання дітей в старшій групі дитячого садка.

У цих текстах є слова, які не мають предметної співвіднесеності, отже розуміння їх значення вимагає сформованості у дитини більш високого рівня лексичних узагальнень.

З таблиці також видно, що узагальнення дітьми на слух відбувається набагато гірше (58% - діти із ЗНМ III рівня, 84,1% - діти норма), ніж за малюнком (87,6% - діти норма, 63,8% - діти із ЗНМ III рівня), що свідчить про несформованість у дітей фонематичного слуху.

Добираючи антоніми, діти із ЗНМ III рівня успішно виконали завдання у 62% випадків, діти з нормою – у 85,5%. У неточних або неправильних відповідях діти не змогли добирати слова з протилежним значенням, а лише приєднували до запропонованого слова частку не - (недобрий, некороткий, не говорити).

Часто діти вживали одне і те ж слово-реакцію до слів-стимулів (добрий, веселий – хороший, ледачий, жадібний – поганий).

Діти взагалі не змогли добирати антоніми до іменників, прикметників, що означають якості, властивості (твердий, широкий), характер почуттів (сміливий, ледачий, радість).

Виконання цих завдань свідчить про недостатній рівень засвоєння дітьми із ЗНМ шостого року життя узагальнюючої функції мовлення, що має бути врахованим під час проведення відповідної корекційно-попереджувальної роботи з ними.

Обстеження розуміння та пояснення значення слів дало змогу визначити певні особливості розуміння лексичних понять у дітей даної категорії. Отримані результати показали, що діти з III-м рівнем загального недорозвитку мовлення розуміють лише деякі значення слів у контексті; кількість правильних відповідей становить 63,8%, ніж у дітей з нормою мовленнєвого розвитку 87,0%. Виявлено, що точність розуміння одного і того самого слова в різних контекстах не є однаковою. Значною мірою це пов'язано з тим, що в деяких текстах містилось пряме пояснення слова, а в інших – значення потрібно було з'ясувати на основі аналізу всього тексту.

Разом з тим виявлено, що в деяких випадках дитина не змогла пояснити значення слова, але розуміла ситуацію, яку воно означає, тобто адекватно використовувала слово. Наприклад, на запитання: “Що означає жадібне ведмежа?” відповідає: “Я не знаю, але я завжди ділюся”.

У ході якісного аналізу отриманих даних встановлено, що неадекватні відповіді, а також відсутність пояснень характерні для дітей з II рівнем мовленнєвого недорозвитку. Ці діти не розуміли зміст запропонованого їм завдання, поставленого запитання. Вони швидко відволікалися, були неуважні, не проявляли інтересу до слухання тексту.

Отже, порівняльні дані відповідей дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівнів і норми свідчать про суттєві відмінності між ними в рівнях розуміння і пояснення значення слова.

Характерними помилками дієслівного словника пред'явлених завдань треба визначити:

- по-перше, діти не відповідали на запитання : “Хто як кричить ?” дієсловом, а просто вигукували, як це роблять тварини (наприклад, на запитання “Як кричить кішка ?” діти відповідали “Мяу !”, хоча потрібно сказати : “Кішка мявкає”

- по-друге, діти зовсім не змогли відповісти на питання : “Що робить ворог?”, у завданні називання дій на слух.

- по-третє, речення дітей, які вони повинні були доповнити, були неповними, тобто : “Швачка шиє ...” (що шиє, діти не вказали), зі словом поштар у дітей взагалі виникли труднощі – деякі діти доповнювали речення таким чином : “Поштар працює на пошті”, другі ж взагалі не могли скласти речення з дієсловом, наприклад, “Поштар – листи”;

- по-четверте, занадто мало слів прозвучало з вуст дітей, при творенні дієслів за допомогою префіксів, лише 2 чи 3, але завдання зрозуміли правильно.

При цьому середні показники правильного виконання завдання були такі : 88% - діти із нормою, 66% - діти із ЗНМ III рівня ;

2. Граматична компетентність дітей із ЗНМ набагато гірша від лексичної. Узгодження іменників з прикметниками та числівниками взагалі здійснювалося з великими труднощами (83,2% правильного виконання завдання належить дітям із нормою 58,6% - дітям III рівня ЗНМ). При цьому спостерігалися такі помилки : “дерев’яний табуретка”, синє плаття – “синє прапор”, жовта груша – “жовта лимон”.

Під час виконання завдання на використання словотворчих морфем спостерігалися певні труднощі навіть у дітей III рівня ЗНМ. Це свідчить про не сформованість дії використання словотвірних морфем у власному мовленні.

Дітям пропонували виконати завдання за інструкцією: “До слова стілець я придумала слово стільчик, до слова м’яч – м’ячик. Придумай схоже слово до слова палець (перець, барабан) тощо”. При цьому педагог інтонаційно вимовляв однакову в усіх словах морфему –чик-, яку дитина

мала практично виділити та використати (перенести) для утворення нових слів. Діти з нормою правильно виконали завдання, вони утворювали слова за зразком та виявляли зацікавленість до словотворчості (“суп – супчик, хатка – хатинка”). Діти з III-м рівнем ЗНМ виконували завдання неправильно, частково, зі значною допомогою педагога, або зовсім відмовлялися.

З легкістю утворювали прикметники за допомогою суфікса -ов- (апельсиновий, персиковий, мандариновий), однак подібний шлях словотворення використовувався і в інших ненормативних випадках (вишеноквий, залізковий). Прикметники із суфіксом -н-, утворені від іменників, займали значне місце в ряді словотвірних інновацій: “Грушечний (зроблений із груш), сливочний (зроблений зі слив)”.

У процесі суфіксального словотворення діти із ЗНМ III рівня впоралися із завданням лише у 62,4 %_випадків, діти з нормою мовленнєвого розвитку – 86.3%

Під час дослідження розуміння та утворення дієслівних форм за допомогою префіксів, що означають протилежні або різні дії, дітям пропонували показати, назвати відповідні малюнки. З’ясувалося, що діти із нормою мовлення правильно розуміли, розрізняли та використовували дієслова з різними префіксами (за-, ви-, на-) у 85% випадків, діти з III рівне ЗНМ дали 63 % правильних відповідей.

Таблиця 1

Середні показники рівень сформованості лексико – граматичної будови мовлення старших дошкільників із ЗНМ III-II рівня

(правильні відповіді у % відношенні)

	Показники	III рівень	Норма мовлення
	Лексичний стан мовлення	62,7	86,4
	Граматична будова мовлення	60,8	84,4

У решті випадків діти зазнавали труднощів в утворенні та використанні префіксальних дієслів. Такі діти не розуміли і не диференціювали словотвірного значення префіксів і не використовували їх у власних відповідях (“Тут хлопчик заходить в будинок, а тут він іде на вулицю. Тут хлопчик виливає воду, а тут він набирає води. Ось пташка вилітає з клітки, а тут вона летить додому”). Переважно діти враховували лише лексичне значення слова.

РОЗДІЛ 3

КОРЕКЦІНО – РОЗВИВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НАДОРОВИТКОМ МОВЛЕННЯ

3.1. Особливості корекційно – розвивального навчання

Формування мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ при спеціально організованому корекційному навчанні базується на таких положеннях:

- розпізнавання ранніх ознак ЗНМ та його вплив на загальний психічний розвиток;
- своєчасне попередження потенційно можливих відхилень на основі аналізу структури мовленнєвої недостатності, співвідношення дефектних та збережених ланок мовленнєвої діяльності;
- врахування соціально обумовлених наслідків дефіциту мовленнєвого спілкування;
- врахування закономірностей розвитку дитячого мовлення у нормі;
- взаємозв'язане формування фонетико-фонематичних та лексико-граматичних компонентів мови;
- диференційний підхід в логопед - дефектологічній роботі з дітьми з мовленнєвими вадами, які мають ЗНМ різного походження;
- єдність формування мовленнєвих процесів, мислення та пізнавальної активності;
- одночасна корекційно-виховна дія на сенсорну, інтелектуальну та аферентно-вольову сферу.

Діти з нормою розвитку і мовленнєвим розвитком можуть спонтанно стати на онтогенетичний шлях розвитку мовлення, що дуже складно для дітей з вадами мовлення . Для дітей з вадами мовлення корекція мовлення

це процес, направлений на формування мовленнєвих засобів, достатніх для самостійного розвитку мовлення в процесі спілкування та навчання.

Це досягається різними шляхами враховувати вік дитини дошкільного віку з вадами мовлення, умови її навчання та виховання, рівня розвитку дитини дошкільного віку з вадами мовлення [2].

Розвиток розуміння мови; розвиток самостійного мовлення на основі імітаційної діяльності; формування двоскладного простого речення на основі засвоєння елементарних словотворень ос що потрібне при навчанні дітей дошкільного віку з вадами мовлення першого рівня мовленнєвого розвитку.

Жинкін Н.І. попереджує дітям, що не розмовляють логопед - дефектологічні заняття треба проводити індивідуально або з ще однією дитиною. Селівестрова В.І. пропонує проводити заняття в ігровій формі і поступово формувати мотиваційну сторону мови, використовувати персонажі лялькового театру, іграшки, тіньовий театр, фланелеграф та інші.

Розвиток у дітей дошкільного віку з вадами мовлення уявлень о предметах та явищах оточуючої дійсності, розуміння конкретних слів та висловлювань, які відображають знайомі дітям, з проблемами мовлення, ситуації та явища - це впливає на розширення розуміння мови. [49].

Наочність, для підкріплення дій, допомагає дитині – логопату краще орієнтуватись на розумінні словосполучень. Логопед - дефектолог – дефектолог декілька разів повторює окремі словосполучення. Каше Г.А. рекомендує для спілкування з дітьми – логопатами краще розмовляти короткими фразами з 2-4 слів . Важливою задачею є навчити дитину , з вадами мовлення , назви предметів, дій, які виконує сама дітина - логопат. А лише потім навчати розпізнавати ознаки предметів. Філічева Т.Б і Каше Г.А рекомендують при проведенні занять використовувати все що є іграшки, одяг, посуд, продукти харчування і т.д.

Богуш А.М. вважає найважливішою функцією навчання дітей з вадами мовлення розумінню граматичних значень. Логопед – дефектолог повинен звернути особливу увагу на вміння дитини - логопата розрізняти граматичні форми однини та множини іменників та дієслів; звертання до однієї або деяких осіб; дієслова близькі за звучанням; дій, близьких по схожості ситуації, а також протилежні за значенням і т.д. Для подолання конкретності та не диференційованості словесних понять, у дітей – логопатів, потрібне формування пасивної мови. Дії дитини повинні відповідати точному розумінню мовленнєвих інструкцій. Жинкін Н.І попереджує про важливість правильно підібрати належний дидактичний та ігровий матеріал і про потребу в музикальних заняттях, образотворчу діяльність і т.д. Дитина – логопат повина бути спокійна, зосереджена[20].

Дітям дошкільного віку з вадами мовлення є важливим розвиток самостійного мовлення для формування активного лексичного запасу. Логопед - дефектолог – дефектолог «підштовхує» дитину – логопата, коли хоче ввести в експресивну мову дитини, з мовленнєвими порушеннями, нові слова, логопед - дефектолог дефектолог називає ті слова, словосполучення і фрази.

Богуш А.М вимагає вчити дітей дошкільного віку з вадами мовлення прості слова мама, папа, баба, потім вивчення простих імен - Ната, Коля, Оля, висловлювати прохання - на, дай дитина – логопат, як правило це супроводжує жестами.

Коли ми побачимо наслідування вимови дорослого у дітей дошкільного віку з вадами мовлення то можна переходити на інший етап і добиватися відтворення наголошеного складу. Завдання логопеда – дефектолога навчити дітей дошкільного віку з вадами мовлення прирощувати однакові склади з доступних фонем у кінці слова .

Жинкін Н.І. пише про необхідність белкотіння малечі і це вже є перші прості речення, які містять звертання та наказ; вказівні слова та називний відмінок іменників ; наказ і прямиий додаток .

Логопед – дефектолог на заняттях дітей дошкільного віку, з вадами мовлення повинен навчити правильному використанню наказового способу 2-ї особи однини, спочатку логопед - дефектолог може обмежуватися відтвореннями тільки наголошеного складу, а потім двох-трьох складів.

Логопед – дефектолог навчає дітей дошкільного віку, з вадами мовлення вчать граматично правильно будувати речення типа: називний відмінок іменників + узгоджено дієслово 3-ї особи з проблемами мовлення теперішнього часу. Каше Г.А доводить що логопед – дефектолог повинен навчити дитину – логопата спочатку повторити дієслова наказового способу 2-ї особи з проблемами мовлення однини, а потім к основі дієслова „нарощувати” .

Треба привчити дитину – логопата до мовленнєвого спілкування, тому логопед - дефектолог - дефектолог на заняттях навчає дитину спілкуватись за допомогою коротких запитань і відповідей – це і є перехідною ланкою до оволодіння простим діалогом [28].

Розвитку сприйняття мови впливає на формування фонемаової сторони мовлення. Дослідники дають пораду використовувати такі спеціальні вправи:

- виділення заданого слова з ряду інших слів. Логопед - дефектолог називає: машина, собака, пташка, а дитина - логопат повинна підняти прапорець, якщо почує слово собака;

- розпізнавання слів, близьких за звучанням, але різним по змісту, розпізнавання східних по фонемаовому складу речень

Запам'ятовування ряду з 3-4 малюнків утримання послідовності слів ось що впливає на розширення об'єму слухової пам'яті.

Не є окремим завданням, формування фонемаовимови на даному етапі . Для викликання відсутніх звуків у дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, використовують артикуляційні вправи. Засвоєнням слів різної складової структури, поскладовому промовляння слова ось чому треба

навчати, на думку Жинкіна Н.І., дітей дошкільного віку з вадами мовлення навчають, відтворення слова супроводжується відбиванням з дотриманням належного ритму. Логопед - дефектолог – дефектолог промовляє прямі однакові склади *да–да; да–да*, склади з різними приголосними фонемии *ма–па; па–ма*, закриті в зворотні склади *пап–ап*.

В процесі проведення занять послідовно формується активне відношення дітей, з мовленнєвими вадами першого рівня, до мовної дійсності [44].

Селевестрова В.І. вважає учбово-мовленнєве завдання повинно супроводжуватись спеціальними емоційними гри, гра конкретизуються в залежності від направленості на оволодіння словниковим запасом, зачатками граматичних значень.

Переход на нову ступінь розвитку можливий лише в результаті багатоаспектної дії на мовленнєву діяльність. Швидко підвищується пізнавальна та мовленнєва активність, коли використовуються зачатки розмовного мовлення в різних ситуаціях.

З 4-х річного віку навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення другого рівня здійснюється переважно в дошкільних групах для дітей дошкільного віку з вадами мовлення. Основні задачі навчання містять:

- інтенсивну роботу по розвитку розуміння мови, направлену на розрізнення форм слова;

- розвиток елементарних форм усного мовлення на базі уточнення та розширення словникового запасу, практичного засвоєння простих граматичних категорій;

- оволодіння правильною фонемаовимовою та розрізненнями фонемии, формування ритміко-складовою структурою слова.

Оточуюча дійсність, вивчення якої проходить на основі тематичного циклу є матеріалом для збагачення мовлення дітей дошкільного віку, з вадами мовлення - це сприяє накопиченню конкретного поняття,

формується предметне співвідношення слова, виділення та назву дій, ознак, якостей і т.д.

Волокова С.Н. доводить до відома для розширення пасивного та активного словника, дітей – логопатів, потрібна систематична робота для розвитку свідомого сприйняття мови яка дозволяє нарощувати та узагальнювати мовленнєві спостереження над змістовними, фонемаовими, морфологічними та синтаксичними сторонами мови [7, 4].

Дітей дошкільного віку з вадами мовлення, в цілях подальшого розвитку, логопед-дефектолог вчить дитину-логопата розумінню мови вчать розрізняти значення префіксів в пасивних дієприкметниках; по закінченню дієслова минулого часу визначають особу, до якої належить дія, яка здійснюється; визначати взаємовідносини діючих осіб по синтаксичній конструкції розуміти просторові відносини предметів, які висловлені прийменниками; поєднувати предмети по їх загальному призначенню розрізняти відмінкові закінчення іменники у зменшувально-пестливій формі.

Логопед-дефектолог – дефектолог на занятті вводить питання, які вимагають розуміння зміни форми слів та їх зв'язків у реченні, що передбачає практичне застосування речень з кількох слів.

Розуміння значення кожного члена речення є обов'язковою умовою успішного навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення [9].

Логопед-дефектолог – дефектолог вчить дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, відповідати на питання, складати речення по моделям, вчить слухати та зіставляти іменники знахідного, орудного, давального відмінків з називними. Дитина – логопат багаторазово повторює, що чітко промовляє логопед-дефектолог-дефектолог. В мову вводяться прості означення, які позначають прикмети предметів розміром, кольором, смаком і т.д.

Логопед-дефектолог – дефектолог веде з дитиною – логопатом розмову по запитанням на теми знайомих ситуацій та предметів.

Для розвитку слухового сприйняття, пасивного та активного словника, фонема вимови потрібне засвоєння граматичних форм.

Навчання дітей, з вадами мовлення, поєднувати речення в невелике оповідання можливе, коли дитина з вадами мовлення навчиться відповідати на запитання, складати речення по демонстрації дій до малюнків. Для покращення запам'ятовування треба вчити з дітьми – логопатами віршів. Міссулін Л.Я. просить використовувати різноманітні вправи по розвитку артикуляції, викликанню фонем, розрізнянню на слух поставлених фонем.

Використання різноманітних вправ по розвитку артикуляції, викликанню фонем, розрізнянню на слух поставлених фонем допоможе оволодіти правильною вимовою.

В спеціальних дошкільних закладах основний контингент складають складають.

Головною задачею корекційного навчання даної категорії дітей дошкільного віку з вадами мовлення є:

- практичне засвоєння лексичних та граматичних засобів мови;
- формування повноцінної фонемаової сторони мовлення
- підготовка до грамоти; оволодіння елементами грамоти;
- подальший розвиток зв'язного мовлення [7,5].

Основи засвоєння елементарних закономірностей мови виконується на базі фонематичного сприйняття, яке розвивається, правильної вимови фонем і правильного сприйняття структури слова; практичного уміння розрізняти, виділяти та узагальнювати значимі частини слова; на основі спостережень над зв'язком слів у реченні і формує мовленнєву практику.

Оволодіння мовленнєвими засобами, на основі яких можливий перехід до самостійного розвитку та збагачення мови в процесі вільного спілкування - це шлях планомірного накопичення спостережень над змістовними, фонемаовими, морфологічними, синтаксичними сторонами мовлення.

Багатоаспектний вплив, направлений на мовленнєві та не мовленнєві процеси, на активацію пізнавальної діяльності дошкільників, на виконання тих задач які тісно пов'язані з розвитком пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, з виробленням у них уміння спостерігати, порівнювати та узагальнювати явища оточуючого життя ось що потрібно для успішної корекції мовленнєвого недорозвитку. [3,7,12].

Забезпечення спеціальним закладом чіткої організації життя дітей дошкільного віку з вадами мовлення і правильним розподілом корекційних і виховних заходів. Спостереження за природою, життям людей та тварин, власні дії з предметами, іграшками, різні види ігор у дітей дошкільного віку з вадами мовлення сприяє покращенню вимови [4, 24].

Корекція мовленнєвого недорозвитку виконується логопед - дефектологом – дефектологом на заняттях. На думку багатьох вчених логопедично - дефектологічне навчання можна розподілити на два види:

1. Заняття по формуванню лексико-граматичних засобів мови.
2. Заняття з розвитку зв'язного мовлення.

Заняття проводяться в підгрупах по 6-7 дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, заняття складаються з формування словникового запасу, навчанню дітей граматичної правильності мови та розвитку зв'язного мовлення.

Логопед - дефектолог – дефектолог враховує мовленнєві дефекти і лише тоді розподіляє дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, на підгрупи .

Логопед - дефектологом – дефектологом проводиться багато індивідуальних занять тому що прояви мовленнєвого недорозвитку у дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, відрізняються великою варіативністю, передбачається робота по усуненню стійких мовленнєвих недоліків, які перешкоджають успішному засвоєнню матеріалу на фронтальних заняттях. [3, 5].

Філічева Т.Б. наголошує що вихователь повинен планувати свою роботу з урахуванням вимог які ставить логопед - дефектолог.

Задача логопед - дефектолога - навчити дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, вслуховуватися в мову, виділяти назви предметів, дій, ознак, розуміти узагальнююче значення слова, вибирати з двох слів найбільш відповідне до даної ситуації, навчити розуміти текст .[23].

Для подальшого навчання дитина – логопат повинна сформувати вміння виділяти частини предмета, розуміти предметний лексичний матеріал пов'язаний з вивченням предметів, які оточують дітей дошкільного віку з вадами мовлення. Всі свої знання про ознаки предметів дитина – логопат групує в практичній діяльності. Логопед - дефектолог - дефектолог повинен звернути увагу чи дитина - логопат т розуміє зміст речень, які містять слова, схожі по своєму фонемаовому складу, але різні по значенню. Логопед - дефектолог – дефектолог організовує усну мовленнєву практику, в якій послідовно закріплюють лексичні та граматичні знання [6].

Дитина - логопат при засвоєні предметного словника продовжує знайомство з універсальними способами утворення слів: суфіксальним – для іменників та прикметників, префіксальним – для дієслів, у дітей дошкільного віку з вадами мовлення розвиваються навички складання нового слова з 2-х часток, одна з яких равна кореню, а друга – афіксу: *гриб* + *ник*, *сапож* + *ник*, *при* + *йшов*, *при* + *ніс*, *при* + *плив*.

Логопед - дефектолог формує у дітей дошкільного віку з вадами мовлення інтуїтивне уявлення про систему словотворчих зв'язків мови і повертає його увагу до спільності корінної частини серед ланки споріднених слів [35].

На думку Малярчук Є.М. логопед - дефектолог – дефектолог повинен навчити дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, розуміти узагальнене значення слова, а потім логопед – дефектолог навчає дитину – логопата самостійно утворювати відносні прикметники від іменників зі

значенням відповідності наприклад з продуктами харчування - *молочний, шоколадний*, рослинами - *дубовий, сосновий*. Логопед – дефектолог навчає дітей дошкільного віку з вадами мовлення вслуховуватися у закінчення прикметників.

На думку дослідників задача навчити дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, умінню утворювати прикметники від прислівників, від іменників, а також різні їх ступені.

Діти , з вадами мовлення, вчать утворювати зменшувальні назви якостей предметів.

Важливою задачею логопеда – дефектолога є навчити дитину – логопата розрізнянню слів близьких по звучанню і значенню,; утворенню ознаки від назви предмету, дії або стану; практичному засвоєнню найбільш поширених випадків багатозначності слів. Важливим є також донести до розуміння дитини дошкільного віку з вадами мовлення що таке переносне значенням слів. [8]

Дітей дошкільного віку ,з вадами мовлення , знайомлять зі словами-антонімами , вміння підібрати пари предметів з ярко вираженими ознаками і порівнювати за смаком, кольором, розміром і т.д. Логопед - дефектолог – дефектолог інтонаційно підкріплює протилежність наприклад : гострий – тупий олівець.

Грамматичне оформлення відбувається зі збагаченням словникового запасу, спеціально створені ситуації, використання режимних моментів допомагають в практичному плані засвоїти значення предметів, розрізняти закінчення відмінкових форм, правильно узгоджувати прикметники та числівники з іменниками [36].

Реальні уявлення дитини і слухове сприйняття постійно удосконалюється, нова граматична форма закріплюється у вправах по словозміненню та словотворенню, по складанню словопоєдань та речень.

У дітей дошкільного віку з вадами мовлення проводяться спеціальні заняття по формуванню розмовного та описового мовлення для засвоєння

лексичних значень та граматичних способів висловлення різних відносин . Практичні дії з предметами, участь у різних видах діяльності, активні спостереження за життєвими явищами ось що потрібне для організації мовленнєвої практики дітей дошкільного віку з вадами мовлення – така думка Неймана Л.Б.

Для того щоб дитина – логопад змогла зв'язано розповідати про побачене, на заняттях логопед - дефектолог – дефектолог вчить дітей – логопатів складати речення за описом різних дій та по змістом на малюнку. У відповідності зі структурою дефекту деталізують різноманітні прийоми і способи подолання проблем мовлення – наприклад: діти з вадами мовлення вчаться розповідати про дії, які проводяться послідовно, складати прості оповідання по слідам виконаної серії дій. Калачева І.О. наголошує що процесі навчання дітей – логопатів різним видам оповідань-описів треба проводити вправи для порівняння предметів.

Уміння складати поширені речення, зрівнювати та зіставляти слова по їх смислового значенню та граматичним ознакам - це є засвоєння практичних граматичних категорій. Найскладніше пояснити дитині дошкільного віку з вадами мовлення , що одну і ту ж думку можна висловлювати різними мовними засобами – така думка Тіщенко В..

Задача логопед - дефектолога – дефектолога, на думку Сабатович Є. ,сформувати в дитини - логопата уміння протиставляти однорядні члени речення, користуючись сполучниками [37].

Спочатку логопед - дефектолог показує зразок правильної побудови складного речення, далі діти з вадами мовлення повторюють те що говорить логопед - дефектолог- дефектолог, показуючи зразок правильної побудови складного речення, а потім діти, з мовленнєвими вадами самостійно складають аналогічні конструкції . Селівестрова В.І говорить про те що не тільки логопед - дефектолог – дефектолог , а і оточуючі повинні привчити дітей дошкільного віку, з вадами мовлення, повсякчасно використовувати набуті мовленнєві уміння та навички в самостійних

зв'язаних висловленнях, з цією ціллю використовується ряд спеціальних завдань на привертання їх уваги до складу речення і зв'язку слів у реченні.

Багато логопед - дефектологічних занять займає навчання дітей – логопатів розповіді, до того ж в цей час приділяється увага до закріплення навичок вільного використання в мовленні поставленими фонемии, а також їх диференціації, як на слух, так і у вимові. Усі оточуючі повинні на протязі всього корекційного навчання слідкувати чіткістю вимови та усуванню забруднень у відтворенні слів. Корекційним вихователем продовжується робота по навчанню дітей дошкільного віку з вадами мовлення грамоті, проводяться спеціальні вправи, направлені на розвиток виразності мови.

Для підготовки бази для успішного навчання у школі, а також попередження дисграфії дитину – логопата вчать перетворити слово (*рак – лак, сік – сук*), розділяти речення на слова, оволодіти з вадами мовлення навичкою свідомого поскладового читання. [28].

3.2. Зміст корекційно –розвивальної програми для дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ

І період навчання: жовтень, листопад, грудень.

Розвиток загальних мовленнєвих навичок

Вироблення чіткого, координованого руху органів мовленнєвого апарату.

1. Навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення короткому і безшумному вдиху, спокійному і плавному видиху.

2. Робота по формуванню діафрагмального дихання.

3. Робота над м'якою атакою голосу. Вироблення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення вміння користуватися голосним і тихим голосом.

фонемаопромовляння

1. Розробка мовленнєвого апарату, підготовка до постановки фонем.

2. Уточнення промовлення голосних фонем і найбільш легких приголосних фонем [м] - [м'], [б] - [б'], [д] - [д'], [н] - [н'], [в] - [в'], [г] - [г'], [п] - [п'], [т] - [т'], [ф] - [ф'], [к] - [к'], [х] - [х'] .

3. Постановка і первинне закріплення неправильно промовляючих і відсутніх у вимовленні дітей дошкільного віку з вадами мовлення фонем .

Робота над складовою структурою слів

людинауально, на матеріалі правильно вимовляючих даною дитиною фонем

1. Робота над односкладними словами із збігом приголосних на початку і в кінці слова.

2. Робота над двоскладними словами без збігу приголосних .

3. Робота над трискладними словами без збігу приголосних .

Розвиток мовного аналізу, синтезу, уявлень

1. Розвиток слухової уваги на матеріалі немовленнєвих фонем.

2. Знайомство з голосними фонемии : [а] , [о] , [у] , [е] , [и] , [і] .

3. Аналіз і синтез фонемаоз'єднань із 2 – 3 голосних фонем

4. Виділення голосного на початку слова, в кінці слова, в середині односкладних слів .

5. Підбір слів на голосні фонем.

6. Знайомство з приголосними фонемии : [м] - [м'] , [б] - [б'] і т.д.

7. Виділення вивчених приголосних фонем із слів .

8. Знайомство з поняттями “голосний фонема” і “приголосний фонема”, “ фонема”, “буква”, “твердий приголосний фонема”, “м'який приголосний фонема”.

9. Аналіз зворотніх і прямих складів з вивченими фонемии .

10. Повний фонемаовий аналіз і синтез три фонемаових слів з вивченими фонемии .

11. Знайомство з буквами А, О, У, Е, И, І, М, Б, Д, Н, В, Г, П, Т, Ф, К, Х.

12. Викладення із букв слів, читання прямих і зворотніх складів з вивченими буквами.

Лексика

Розширення та уточнення словника по темам “Осінь” , “Овочі” , “Фрукти”, “Ягоди” , “Гриби” , “Іграшки” , “Дерева” , “Дикі тварини” , “Посуд” , “Продукти” , “Меблі” , “Зима” , “Новорічне свято” .

Граматична будова мовлення

по лексичним темам І періоду навчання

1. Відпрацювання відмінкових закінчень іменників однини.
2. Утворення множини іменників .
3. Узгодження дієслів з іменниками однини і множини .
4. Узгодження іменників і прикметників в роді , числі , відмінку .
5. Узгодження іменників з присвійними займенниками *мій, моя, моє, мої*.
6. Утворення іменників зі зменшувально-пестливими суфіксами по темі “Овочі , фрукти” і т.п.
7. Узгодження числівників два і п’ять з іменниками.

Розвиток зв’язного мовлення

1. Складання простих розповідних речень.
2. Навчання вмінню задавати питання і відповідати на питання певної відповіддю.
3. Навчання складанню описових оповідань по темам : “Овочі”, “Фрукти”, “Ягоди”, “Дерева”, “Дикі тварини”, “Посуд”, “Меблі”.
4. Робота над динамічним мовленням з використанням літературних творів
5. Навчання переказу невеликих оповідань і казок .

Розвиток мілкої моторики

1. Обводка, зафарбування і штриховка по трафаретці , по лексичним темам І періоду .

2. Складання фігур, візерунків із елементів , за зразком .
3. Робота зі шнуровкою і мілкою мозаїкою.
4. Письмо або друковане пройдених букв в зошитах.

II період навчання

(січень, лютий, березень)

Розвиток загальних мовленнєвих навичок

1. Продовжувати роботу над диханням, голосом, темпом і ритмом мовлення у всіх дітей дошкільного віку з вадами мовлення.
2. Познайомити з різними видами інтонацій : розповідним, питальним, окличним.

фонемаовимовлення

1. Продовжувати роботу по постановці неправильно вимовляючих і відсутніх в мовленні дітей дошкільного віку з вадами мовлення фонем (людинауальна робота).
2. Автоматизація та диференціація поставлених фонем.

Робота над складовою структурою слова

1. Робота над складовою структурою слів зі збігом приголосних на початку слова , в середині слова, в кінці слова .
2. Робота над складовою структурою трьохскладних слів зі збігом приголосних на початку слова і в середині слова.

Робота над розвитком мовного аналізу, синтезу, уявлень

1. Знайомство зі фонемии [с] - [с'] , [з] - [з'] , [ц] , [ш] , [ж] , [щ] , [ч] і буквами С , З , Ц , Ш , Ж , Щ , Ч.
2. Вчити повному фонемаовому аналізу слів типу : *мука, шкаф, кішка* .
3. Вчити дітей дошкільного віку з вадами мовлення розрізняти на слух тверді і м'які приголосні при складанні схем слів, позначати тверді приголосні синім, а м'які – зеленим кольором .
4. Вчити дітей дошкільного віку з вадами мовлення утворювати слова шляхом заміни або додавання фонемаа.

5. Вчити дітей дошкільного віку з вадами мовлення ділити слова на склади, вводити поняття “слово”, “склад як частина слова”.

6. Знайомство з поняттям “речення”, складання графічної схеми речень без прийменників, а потім з простими прийменниками (_ _ _ _ .)

7. Познайомити дітей дошкільного віку з вадами мовлення з елементарними правилами правопису :

а) роздільне написання слів і речень ;

б) крапка в кінці речення ;

в) використання великої букви на початку речення і у власних іменах.

8. Продовжувати знайомити з буквами, вчити складати слова із пройдених букв.

9. Навчити дітей дошкільного віку з вадами мовлення поскладовому читанню слів.

Лексика

Розширення і уточнення словника по темам “Зима”, “Зимові ігри”, “Зимуючі птахи”, “Дикі звірі”, “Пварини Півночі”, “Тварини теплих країн”, “Одяг”, “Взуття”, “Сім’я”, “Свято 8 Березня”, “Професії наших мам”, “Транспорт ”.

Граматична будова мовлення

1. Закріплення використання відмінкових закінчень іменників в однині і множині.

2. Узгодження прикметників з іменниками в роді, числі, відмінку.

3. Узгодження іменників з числівниками.

4. Утворення назв “дітлахів” тварин.

5. Утворення відносних прикметників від іменників (по лексичним темам II періоду).

6. Утворення зворотніх дієслів, диференціація дієслів.

7. Уточнення значень простих прийменників місця (*в , на , під , над , у , за , перед*) і руху (*в , із , від , по , через , за*). Вчити складати речення з прийменниками.

Розвиток зв'язного мовлення

1. Закріпити вміння самостійно складати описові оповідання.
2. Вчити дітей дошкільного віку з вадами мовлення переказу і складанню оповідання за малюнком із серії малюнків.

Розвиток мілкої моторики

1. Робота над розвитком пальчикової моторики (вправи для пальців).
2. Робота над розвитком конструктивного праксису.
3. Продовжувати роботу по обводці та штриховці фігур (по темам II періоду).
4. Ускладнити роботу з олівцем : обвідка по контуру, штриховка, робота з олівцем по клітинкам в зошиті.
5. Складання букв з елементів.
6. Друкування букв, слів, речень в зошитах.

III період навчання

(квітень, травень, червень)

Загальні мовленнєві навички

1. Продовжувати роботу над мовленнєвим диханням.
2. Продовжувати роботу над темпом, ритмом, виразністю мовлення.

фонемоопромовляння

1. Продовжувати роботу по постановці неправильно вимовляючих і відсутніх в мовленні дітей дошкільного віку з вадами мовлення фонем .
2. Автоматизація та диференціація поставлених фонем.

Робота над складовою структурою слова

1. Закріплення складової структури двоскладних і трьохскладних слів зі збігом приголосних.

2. Робота над складовою структурою дво-, трьох-, чотирьох-, п'ятискладних слів зі складною фонемо-складовою структурою.

Розвиток мовного аналізу, синтезу, уявлень

1. Знайомство зі фонемии [й], [л], [л'], [р], [р']. Знайомство з буквами Й, Л, Р, Ь, Я, Є, Ю.

2. Навчити фонемоавому аналізу слів із 3 – 6 фонем без наочної основи, підбору слів по моделям.

3. Закріпити навички складового аналізу слів і аналізу речень.

4. Навчити навичці поскладового читання слів, речень, коротких текстів.

5. Познайомити дітей дошкільного віку з вадами мовлення з двома способами позначення м'кості приголосних на письмі:

а) за допомогою м'якого знака в кінці і в середині слів (*кінь*);

б) за допомогою голосних І, Я, Є, Ю.

Лексика

Розширення і уточнення словника по темам: “Весна”, “Птахи”, “Професії”, “Інструменти”, “Свято 9 Травня”, “Шкільне приладдя”, “Літо”, “Комахи”.

Граматична будова мовлення

1. Уточнити значення простих і складний прийменників (*із-за, із-під*), закріпити правильне використання прийменників.

2. Відпрацювати правильне використання в мовлення різних типів складносурядних та складнопідрядних речень із сполучниками.

3. Вчити утворювати прислівники від прикметників (*швидкий – швидко*), форми ступенів порівняння прикметників (*швидше – самий швидкий*).

4. Навчити підбору подібних слів, синонімів, антонімів, омонімів, складання речень з подібними словами.

5. Закріпити способи з проблемами мовлення утворення нових слів за допомогою префіксів і суфіксів, шляхом складання.

Розвиток зв'язного мовлення

1. Закріплення вміння самостійно складати описові оповідання, оповідання по сюжетним малюнкам, за серією малюнків, із досвіду.
2. Складання різних типів складносурядних речень з сполучниками і сполучними словами.
3. Навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення складанню оповідань із досвіду і творчих оповідань.

Розвиток мілкої моторики

1. Робота над розвитком дрібної моторики (вправи для пальців).
2. Робота над розвитком конструктивного праксису.
3. Продовжувати роботу по обводці та штриховці фігур (по темам III періоду).
4. Складання букв із елементів.
5. Друкування букв, слів і речень в зошитах.

3.3. Організація дефектологічних занять

Батькам треба виробити чітку організацію життя дітей- логопатів. .

1. У дитини – логопат не буде перенапруження якщо буде чітке дотримання режиму дня.
2. Розподілення задач і завдань між логопед - дефектологом - дефектологом і вихователем і батьками.

Логопед - дефектолог працює в дитячому садку з 9 до 13 години, з них 3,5 години відводиться на фронтальні та індивідуальні заняття, а 30 хвилин виділяється на ведення документації.

Підгрупові заняття

Дітей дошкільного віку з вадами мовлення зі схожими недоліками мовлення, логопед - дефектолог – дефектолог об'єднує в одну групу. Від того які успіхи мають діти з мовленнєвими вадами залежить склад

підгрупи, вона може залишитись такою ж , а може змінитись, якщо дитина не встигає за іншими. Дітей умовно можна об'єднати таким чином:

1. Діти з мовленнєвими вадами, які мають фонетико-фонематичне недорозвинення при достатньому рівні розвитку граматичної будови мовлення. На заняттях з цими підгрупами, логопед - дефектолог вчить дітей – логопатів правильній вимові фонем, та диференціації її і аналізу фонемаового складу мовлення.

2. Діти дошкільного віку з вадами мовлення, мовленнєві недоліки яких стосуються не тільки фонетики, але і лексики і граматики, тобто дітей дошкільного віку з вадами мовлення з елементами лексико-граматичного недорозвитку мовлення. Головна задача логопеда - дефектолог приділяти багато часу та уваги розвитку словника і граматичного оформлення мовлення. При плануванні логопед – дефектолог виділяє більше часу на заняття з дітьми з цієї підгрупи , ніж на заняття в підгрупі з дітьми - логопатами тільки з фонетико-фонематичним недорозвитком.

3. Діти з мовленнєвими вадами, які страждають особливо важкими недоліками вимови, при плануванні логопед – дефектолог ставить більше годин на індивідуальні заняття і трішки виділяє на підгрупові заняття.

Лише в тиндемі логопед - дефектолог і вихователь плануються свої заняття ..

Індивідуальні заняття.

Під час індивідуальних і групових занять відбувається постановка і закріплення правильної вимови фонем .

Логопед- дефектолог користується загальноприйнятими в дефектології прийомами корекції фонем, враховуючі, що при фонетико-фонематичному недорозвитку недоліки мовлення виражаються в неправильній вимові фонем, а також в недостатньому розрізненні фонем та ускладненому фонемаовому аналізі слів. Виховання артикуляційних навичок і розвиток фонематичного сприйняття – ось чому навчає логопед -

дефектолог - дефектолог. Складна задача логопед - дефектолога – дефектолога навчити дитину – логопата виділенню фонем зі складу слова..

Потрібно виховати у дитини - логопата плавної, правильної вимови слів різної складової важкості та словосполучень.

При плануванні роботи з постановки фонемі, логопед - дефектолог враховує наступне:

- загальну послідовність логопедично - дефектологічної роботи;
- загальноприйнятту послідовність постановки фонемі.

Поетапне формування повноцінної артикуляції фонемі - це складна взаємодія функцій, які приймають участь в формуванні фонематичних уявлень – така думка Трофіменко Л..

Для подальшого розвитку фонематичного сприйняття і фонематичного аналізу у дітей дошкільного віку з вадами мовлення логопед - дефектологом повинна бути уточнена артикуляційна основа, з цією метою використовуються збережені фонемі, при вимові яких діти з вадами мовлення частіше всього не відчують артикуляційних утруднень. Селівестрова В.І. попереджує що не треба зупинитись бо процес формування цих фонем не закінчився повністю. Дитина – логопат може на занятті чітко вимовляти фонемі, а в потоці вимови недостатньо чітко, з в'ялою артикуляцією, змішувати між собою .

Проблема полягає в тому що при вимові деяких фонем вже закріпилася неправильна, перекручена артикуляція. Це фонемі *p*, *p'*, *n*, свистячі та шиплячі фонемі, сюди ж можна віднести і фонема *m'*, близький за артикуляцією до фонемі *ч* і *ц*.

Малярчук А.Я пояснює що фронтальні заняття з уточнення артикуляції, з розвитку фонематичного сприйняття та з підготовки дітей дошкільного віку з вадами мовлення до аналізу і синтезу фонемного складу слова обов'язково проводяться на фонемаах, які правильно вимовляють всі діти з вадами мовлення.

Велика увага потрібна при навчанні диференціації фонем.

Після того як дитиною - логопатом досягнута правильна фонемаовимова, логопед - дефектолог вчить дитину - логопата порівнювати .

Коли в дитини – логопата розвинений слуховий контроль 2 етап роботи над диференціацією фонем завершується значно швидше.

Логопед - дефектолог - дефектолог повинен слідкувати за чіткістю вимови голосним фонем бо від цього буде залежить виразність вимовлення дитини – логопата, до того ж, правильна фонемаовимова голосних має велику роль при аналізі фонематичного складу слова.

Дитина – логопат повинна навчитись чути потрібну фонему, постановка фонем здійснюється при максимальному використанні всіх аналізаторів. Ось що потрібно знати логопеду – дефектологу.

- для початкової постановки відбираються фонем, які належать до різних фонетичних груп;
- фонем, які змішуються в мовленні дітей дошкільного віку з вадами мовлення, поетапно відробляються відстроково у часі;
- кінцеве закріплення вивчених фонем досягається в процесі диференціації всіх близьких фонем [18].

Логопед повинен спиратися на свідомий аналіз і синтез фонематичного складу слова. Велику роль при відновленні прогалин фонематичного розвитку грає те як швидко дитина – логопат навчиться виділяти фонем зі складу слова .

Спочатку використовуються фонем для найбільш легкої форми аналізу – виділення першого голосного фонемау з початку слів, робота починається з уточнення артикуляції фонем *у, а, і*. Фонем повинні бути розташовані у визначеній послідовності. Логопед – дефектолог дає задачу дитині – логопату чітко вимовляти вказані фонем, наприклад, *а, у* або *і, у, а*, а потім визначають їх кількість і послідовність, а другий етап аналіз і синтез зворотнього складу типу *ап, ут, ок*.

Соботович Є.Ф вчить логопед – дефектолог спочатку повинен навчити дитину з вадами мовлення виділяти останній приголосний, потім вони займаються виділенням початкових приголосних і наголошених голосних з положення після приголосних .

Коли дитина оволодіє даними навиками, на думку того ж Соботовича Є.Ф., вона легко оволодівають аналізом і синтезом прямого складу типу *са*.

Слідуючий етап вивчення ціле слово, а не окрема фонема в складі слова. Діти з вадами мовлення вчаться ділити слова на склади. Максакова А.І. і Туманова Г.А. розповідають про цікаву гру нам потрібні дві стрічки, в якій довгою стрічкою паперу позначаються слова, короткою – склади, вони вважають що зорове бачення краще впливає на запам'ятовування, логопед – дефектолог вчить дитину - логопата складати із стрічок схеми односкладових, двоскладових і трьохскладових слів. Логопедом – дефектологом також проводяться різноманітні вправи для закріплення навиків ділення слів на склади.

При плануванні, на думку Малярчук А.Я., логопед- дефектолог переходить до навчання дітей з вадами мовлення повного фонемао-складового аналізу односкладних трьох фонемаових і двоскладових слів. Пізніше логопед – дефектолог вчить дітей, з мовленнєвими вадами, складати відповідні схеми, в яких позначаються не тільки слова й склади, але і фонemi, поступово здійснюючі перехід до повного аналізу і синтезу слів без допомоги схеми, при правильному підході за цей же час практично засвоюються терміни: склад, речення, приголосні фонemi, дзвінки, глухі, тверді, м'які фонemi [9].

На момент вступу в школу Діти з вадами мовлення, на момент вступу в школу, які пройшли курс спеціального навчання, підготовлюються до засвоєння програми загальноосвітньої школи, в они вміють розрізняти і диференціювати на слух і при вимові всі фонemi рідної мови, свідомо контролювати звучання свого і чужого мовлення, послідовно виділяти фонemi зі складу слова, самостійно визначати його фонемаові елементи.

Вирішальним фактором в є відсутність у дітей - логопатів дісграфії і відсутність порушень при читанні.

На думку Мастрюкова Є.М, в групах для дітей дошкільного віку з вадами мовлення з фонетико-фонематичним недорозвитком, повинні проводити такі заняття.

Заняття логопеда - дефектолога. Фронтальні: корекція вимови, підготовка до засвоєння грамоти, розвиток мовлення, грамота, логоритміка, риторика. людинауальні та під групові заняття з корекції фонемаовимови.

Заняття вихователя. Фронтальні: розвиток мовлення, підготовка до письма, пізнавальний розвиток, математика. людинауальні і під групові заняття за завданням логопед - дефектолога.

Заняття музичного керівника. Фронтальні.

Заняття викладача ІЗО. Фронтальні: ліплення, малювання, аплікація, формування графічних навиків.

Заняття інструктора з фізичного розвитку. Фронтальні: фізкультура, ритміка.

Заняття психолога. Фронтальні: розвиток пам'яті, уваги, мислення, ігротерапія, куклотерапія.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу і узагальнення науково-теоретичної літератури про структуру мовленнєвої діяльності і психологічні механізми її формування, про особливості мовленнєвого дефекту при ЗНМ, про розвиток мовлення при нормальному і порушеному онтогенезі, встановлено, що найбільш повно диференційовані механізми засвоєння і використання мови розкрито в дослідженнях, побудованих з урахуванням психолінгвістичного підходу до діагностики, аналізу і корекції порушень мовленнєвого розвитку у дошкільників.

2. Вищевикладене свідчить про необхідність в подальшому проводити спеціальне дослідження з вивчення як стану сформованості лексико-граматичної сторони мовлення дітей дошкільного віку з вадами мовлення із ЗНМ, так і аналізу комплексної системи відповідного корекційно-попереджувального і розвивального навчання, побудованого з урахуванням сучасних наукових даних про мовленнєву діяльність та шляхи її формування при нормальному і порушеному онтогенезі.

3. Аналіз мовленнєвої діагностичної методики надає можливість виявити відхилення у мовленнєвому розвитку зазначеної категорії дітей дошкільного віку з вадами мовлення, уточнити психологічні механізми, що лежать в їх основі.

– недоліки засвоєння і використання лексичних значень морфологічних, синтаксичних значень;

– труднощі диференціації слів, близьких за семантикою;

– труднощі актуалізації наявних мовних знань;

4. Проаналізовано зміст і методику корекційно-попереджувального і розвивального навчання з формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з вадами мовлення середнього

дошкільного віку із ЗНМ та методику проведення логопед - дефектологічних занять з урахуванням виявлених порушень.

Водночас проведене нами дослідження не вичерпує усі аспекти проблеми, що вивчалася. Зокрема подальшої розробки вимагають питання удосконалення змісту логопедично - дефектологічної роботи, що узгоджувалась би з одержаними результатами та в комплексі з корекцією та розвитком інших сторін мовлення сприяла б якіснішому подоланню порушень мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з вадами мовлення дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркин Е.А. Ребёнок в дошкольные годы. – М.: Просвещение, 1968. – 445 с.
2. Ахутина Т.В. Порождение речи: Нейролингвистический анализ синтаксиса. – М.: Изд-во Моск. Гос. ун-та, 1989. – 215 с.
3. Бартенева Л.И. Подготовка детей с общим недоразвитием речи старшего дошкольного возраста к овладению орфографией: Дис. ... канд пед. наук. – К., 2000. – 190 с.
4. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1964. – 416 с.
5. Богоявленский Д.Н.. Психология усвоения орфографии. – М.: Просвещение, 1966. – 202 с.
6. Богоявленский Д.Н. К характеристике процесса абстракции и обобщения при усвоении грамматики // Вопросы психологии. – 1958. – №4. – С.110-118.
7. Богуш А.М. Методика обучения детей русскому языку в дошкольных учреждениях: Учеб. Пособи з проблемами мовлення. – К.: Вища шк., 1990. – 221 с.
8. Богуш А.М., Котик Т.М. Методика навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення української мови в дошкільному закладі. – К.: Вища шк., – 1994. – 157 с.
9. Богуш А.М. Заняття з розвитку мови дітей дошкільного віку з вадами мовлення в дошкільних закладах. – К.: Рад. школа, 1979. – 149 с.
10. Брокане И.Н. Особенности вербально-ассоциативной и мыслительной деятельности у шестилетних детей с разным уровнем умственного развития: Автореф. дис. ... к-та психол. наук. – М., 1981. – 23 с.
11. Брунер Дж. Онтогенез речевых актов // Психолінгвістика. – М., 1984. – С. 21-44.

12. Васютина Н.И. Некоторые приёмы словарной работы с детьми, страдающими недоразвитием речи // Школа для детей с тяжёлыми нарушениями речи / Под ред. Р.Е.Левинной. – М.: АПН РСФСР, 1961. – С. 13 – 141.
13. Вашуленко М.С. Навчання рідної мови // Навчання і виховання учнів 1 класу: Науково-методичний посібник. – К.: Початкова школа, 2002. – С. 126 – 159.
14. Воробьёва В.К. Лексико-семантические особенности речи детей с алалией // Расстройства речи и голоса в детском возрасте / Под ред. С.С.Ляпидевского и С.Н.Шаховской. – М.: МГПИ им. В.И.Ленина, 1973. – С. 176 – 186.
15. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Соцэкгиз, 1934. – 324 с.
16. Ватютнев М.Н. Понятие о языковой компетенции в лингвистике и методика преподавания иностранных языков // Иностранные языки в школе. – 1975. – №6. – С. 55.
17. Гальперин П.Я., Кабыльницкая С.Л. Экспериментальное формирование внимания. – М.: МГУ, 1974. – 101 с.
18. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 471 с.
19. Гвоздев А.Н. Формирование у ребёнка грамматического строя русского языка. – М.: АПН РСФСР, 1949. – в 2 ч.
20. Гербова В.В. Занятия по развитию речи в средней группе детского сада. – М.: Просвещение, 1983. – 144 с.
21. Грибова О.Е. Психолингвистика и логопед - дефектология: вопросы, предложения // Дефектология. – 1999. – №3. – С. 3 – 6.
22. Гриншпун Б.М. О принципах логопед - дефектологической работы на начальных этапах формирования речи у моторных алаликов // Нарушения речи и голоса у детей / Под ред. С.С.Ляпидевского и Н.С.Шаховской. – М., 1975. – С. 71 – 80.

23. Гуровец Г.В. Использование ассоциативного эксперимента при обследовании детей с моторной алалией // Нарушения речи и голоса у детей / Под ред. С.С.Ляпидевского и Н.С.Шаховской. – М., 1975. – С. 47 – 80.
24. Данілавічуте Е.А. вади письма у учнів II-IV класів з дитячим церебральним паралічем та шляхи їх корекції. – Дис. ... канд. пед наук. – К., 1997. – 267 с.
25. Дітина - логопат. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку з вадами мовлення від 3 до 7 років. – К.: “Богдана”, 2003. – С. 77 – 138.
26. Драникова Э.А., Ястребова А.В. Коррекция общего недоразвития речи у учащихся 1-х классов общеобразовательных школ // Дефектология. – 1985. – №5. – С. 23 – 27.
27. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников. – М.: Просвещение, 1981. – 112 с.
28. Жаренкова Г.И. К вопросу об активной и пассивной речи моторных алаликов // Труды II науч. сессии по дефектологии. – М., 1959. – С. 185 – 193.
29. Жаренкова Г.И. Понимание грамматических отношений детьми с общим недоразвитием речи // Школа для детей с тяжёлыми нарушениями речи / Под ред. Р.Е.Левинной. – М.: АПН РСФСР, – 1961. – С. 103 – 112.
30. Жинкин Н.И. Механизмы речи. – М., 1958. – 456 с.
31. Жинкин Н.И. К вопросу о развитии речи детей // Советская педагогика. – 1954. – №6. – С. 79 – 95.
32. Жуйков С.Ф. К характеристике процессов абстрагирования и обобщения при усвоении грамматики // Вопросы психологии. – 1958. – №6. – С. 97 – 107

33. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филичева Т.Б. Логопед - дефектология. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. – Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1998. – 320 с.
34. Залевская А.А. Слово в мові людини. Психолінгвістическе дослідження. – Воронеж, Изд-во Воронежского ун-та, 1990. – 208 с.
35. Заплата С.М. Особливості формування лексичної поєднуваності слів у дітей дошкільного віку з вадами мовлення з ФФН // Матеріали ІІ з'їзду Товариства психологів України. – К., 1996. – С. 97 – 99.
36. Захарова А.В. Усвоение дошкольниками падежных форм // Доклады АПН РСФСР. – М., 1958. – №3. – С. 81 – 84.
37. Зикеев А.Г. Практическое овладение логико-грамматическими отношениями младшими школьниками с отклонениями в развитии // Дефектология. – 1999. – №4. – С. 37 – 39.
38. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку. – М.: Рус. яз., 1989. – 219 с.
39. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1978. – 159 с.
40. Зимняя И.А. Речевой механизм в системе порождения речи // Психологические и психолінгвістическе проблеми владения языком / Под ред. А.А.Леонтьева и Т.В.Рябовой. – М., 1969. – С. 5 – 17.
41. Иванова А.Я., Мандрусова Э.С. Принципы психологического исследования умственной деятельности детей дошкольного возраста с патологией речи / Под ред. Р.А.Беловой-Давид. – М.: Просвещение, 1972. – С. – 129 – 143.
42. Иващенко Ф.И. Опыт исследования аналитико-синтетической деятельности детей методом ассоциативного эксперимента. – М.: Сов.педагогика, 1953. – №9. – С. 60 – 69.

43. Изотова Е.М. Особенности понимания смысловой стороны слова старшими дошкольниками // Воспитание самостоятельности и активности у детей дошкольного возраста. – М., 1973. – С. 22 – 29.
44. Исенина Е.И. Психологические основы речевого онтогенеза в начальном периоде: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – М., 1986. – 49 с.
45. Карпова С.Н. Осознание словесного состава речи детьми-дошкольниками. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – 329 с.
46. Карпова С.Н., Колобова И.Н. Особенности ориентировки на слово у детей. – М., 1978. – 165 с.
47. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи. – М.: Просвещение, 1985. – 207 с.
48. Китросская И.И. К исследованию роли и места переноса в речевой деятельности // Вопросы психолингвистики и преподавания русского языка как иностранного / Под ред. А.А.Леонтьева и Т.В.Рябовой. – М.: МГУ, 1971. – С. 29 – 39.
49. Коган В.М., Роговин М.С. Ассоциативный эксперимент и его клиническое применение // Вопросы психологии. – 1961. – №6. – С. 105 – 114.
50. Крылова Н.Л. Преемственность в работе логопед - дефектолога и воспитателя по формированию лексико-грамматической стороны речи у дошкольников с общим недоразвитием // Дефектология. – 1991. – №1. – С. 74 – 77.
51. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя). – СПб.: СОЮЗ, 1999. – 160 с.
52. Лалаева Р.И. Некоторые теоретические предпосылки методики изучения грамматического строя речи у умственно отсталых школьников младших классов // Нервно-психические и речевые нарушения. – Л., 1982. – С. 71 – 82.

53. Лалаева Р.И. Психолого-педагогические основы коррекционной работы с аномальными детьми. – Л.: ЛГПИ им. Герцена, 1990. – 163 с.
54. Левина Р.Е. Характеристика общего недоразвития речи // Основы теории и практики логопед - дефектологии. – М.: Просвещение, 1968. – С. 67 – 85.
55. Левина Р.Е. Принципы анализа речевых нарушений у детей // Труды II научной сессии по дефектологии. – М., 1959. – С. 166 – 173.
56. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности. – М., 1965. – 245 с.
57. Леонтьев А.А. Исследование детской речи // Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – 368 с.
58. Леонтьев А.А. Психолингвистические проблемы порождения фразы // Теория речевой деятельности. – М., 1968, С. 77 – 89.
59. Леонтьев А.А. Психолингвистический анализ семантики и грамматики: На материале онтогенеза речи / отв. ред. А.А.Леонтьев. – М.: Наука, 1990. – 165 с.
60. Леонтьев А.А. Исследование грамматики // Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – С. –312 – 317.
61. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. – Х.: Вища школа, 1977. – 133 с.
62. Логопед - дефектология: Учеб. пособи з проблемами мовлення для студентів пед. ін-тов по спец. “Дефектология” / Л.С.Волкова, Р.И.Лалаева, Е.М.Мастюкова и др.; Под ред. Л.С.Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – С. 482 – 508.
63. Лопатина Л.В., Серебрякова Н.В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников (коррекция стёртой дизартрии). – СПб: РГПУ им. Герцена, 2001. – 191 с.
64. Лубовский В.И. Изучение формирования грамматического строя речи у нормальных и аномальных детей // Тезисы научных сообщений

- советских психологов 21 международному психологическому прогрессу. – М.: АПН СССР, 1976. – С. 76 – 79.
- 65.Лурия А.Р. Язык и сознание. Под ред. Хомской Е.Д. – Ростов н/Д.: “Феникс”, 1998. – 416 с.
- 66.Лурия А.Р., Юдович Ф.Я. Речь и развитие психических процессов у ребёнка. – М.: АПН РСФСР, 1956. – 93 с.
- 67.Лурия А.Р. Развитие речи и формирование психических процессов // Психологическая наука в СССР. – М.: АПН РСФСР, 1959. – Т.1. – С. 516 – 577.
- 68.Лурия А.Р. О патологии грамматических операций. – М.: Известия АПН РСФСР, 1946. – вып. 3. – 224 с.
- 69.Лурия А.Р. Курс общей психологии. Мышление и речь. Лекции. – М.: МГУ, 1970. – 143 с.
- 70.Лурия А.Р. Роль речи в психическом развитии ребёнка // Вопросы психологии. – 1958. – №3. – С.11 – 24.
- 71.Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопед - дефектологических занятиях. – М.: Просвещение, 1991. – 208 с.
- 72.Негневицкая Е.И., Шахнарович А.М. Язык и дети. – М.: Наука, 1981. – 110 с.
- 73.Никашина Н.А. Недостатки лексико-грамматического строя у детей с общим недоразвитием речи // Тезисы докладов IV научной сессии по вопросам дефектологии. – М.: АПН РСФСР, 1962. – С. 164 – 166.
- 74.Парамонова Л.Г., Лалаева Н.В. Особенности вербальных ассоциаций у детей с общим недоразвитием речи // Выявление и коррекция нервно-психических и речевых расстройств у детей. – Л, 1985. – С. 37 – 44.
- 75.Попова Л.В. Психолингвистические характеристики устной речи младших школьников // Вопросы психологии. – 1982. – №4. – С. 129 – 134.
- 76.Проблемы высшей нервной деятельности нормального и аномального ребёнка / под ред. А.Р.Лурия. – М.: АПН РСФСР, 1958. – 455 с.

- 77.Программа воспитания и обучения детей дошкольного возраста с недоразвитием речи (с 3 до 5 лет) (проект). – М.: Просвещение, 1984. – 60 с.
- 78.Психолингвистические проблемы семантики / Под ред. А.А.Леонтьева, А.М Шахнаровича. – М.: Наука, 1983. – 285 с.
- 79.Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду. Редкол.: Ф.А.Сохин, С.С.Ушакова. – М.:АПН СССР, 1987. – 120 с.
- 80.Развитие речи детей дошкольного возраста / В.И.Логинова, А.И.Максакова, М.И.Попова и др. / под ред. Ф.А.Сохина. – М.: Просвещение, 1984. – 223 с.
- 81.Селиверстов В.И. Игры в логопед - дефектологической работе с детьми: Кн. для логопед - дефектолога. – М.: Просвещение, 1987. – 144 с.
- 82.Соботович Є.Ф., Заплатна С.М. Принципи вивчення порушень формування лексичної семантики у дітей дошкільного віку з вадами мовлення // Психолого-педагогічні умови підвищення результативності учіння школярів з психічними вадами. – К., 1995. – С.128 – 132.
- 83.Соботович Е.Ф., Соботович И.Э. Формирование перцептивного и смыслового уровня восприятия речи (слов) в процессе онтогенеза // Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин. – К., 1994. – С. 271 – 273.
- 84.Ушакова Т.Н. Пути усвоения родного языка нормальным ребёнком // Вопросы психологии. – 1974. – №1. – С. 123 – 131.
- 85.Федоренко Л.П. и др. Методика развития речи детей дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 1977. – 239 с.